

Nr 16.

Utlåtande i anledning av väckt motion angående vissa ändringar i instruktionen för riksdagens militieombudsman.

Första lagutskottet har till behandling förehaft en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 199, av herr *Hedlund* i Östersund. I motionen erinras om att 1948 års lagtima riksdag såsom vilande för fortsatt grundlagsenlig behandling antagit förslag till ändrad lydelse av §§ 17—20, 22, 96 och 101 regeringsformen. Dessa förslag hade betingats av den samma år beslutade reformen i fråga om det militära rättegångsväsendet. Till grund för beslutet i grundlagsärendet låge Kungl. Maj:ts proposition nr 217 till samma riksdag. I propositionen framhölles, att ändringarna i regeringsformen föranledde ändringar i instruktionen för militieombudsmannen. Förslag i nämnda del funnes fogade såsom bilaga vid statsrådsprotokollet i ärendet. Uppenbarligen borde frågan om följdändringar i instruktionen för militieombudsmannen upptagas i anslutning till grundlagsförslagets slutliga prövning vid innevarande riksdag. Det borde ankomma på vederbörande utskott att utarbeta förslag i ämnet. Därvid torde utskottet även böra pröva, i vad mån instruktionen kunde behöva ändras i annat avseende än varom nu vore fråga och framlägga därav föranledda förslag. Motionen utmynnar i hemställan, »att riksdagen måtte besluta erforderliga ändringar i instruktionen för militieombudsmannen».

Militieombudsmannen har på hemställan av utskottet inkommit med yttrande över motionen. Yttrandet återgives nedan i anslutning till de frågor, som beröras av detsamma.

Riksdagens revisorer hava i sin till innevarande riksdag avgivna berättelse uttalat, att frågan om militieombudsmansämbetets allmänna ställning och skyldigheter borde upptagas till omprövning. I berättelsen, del II, finnes intaget ett av *försvarets civilförvaltning* den 11 januari 1949 till Kungl. Maj:t avgivet yttrande i anledning av vad revisorerna anfört i nämnda del. Vidare har *militieombudsmannen* till statsutskottet avgivit yttrande över revisorernas uttalanden. Sistnämnda yttrande har såsom bilaga fogats vid detta utlåtande. Till revisorernas uttalanden och civilförvaltningens yttrande återkommer utskottet nedan vid redogörelsen för ifrågasatta ändringar i instruktionen under 2 §.

Inledning.

Grundläggande bestämmelser om militieombudsmannens ställning och uppgifter finnas i §§ 96—101 *regeringsformen*. Till dessa ansluter sig en den 14 mars 1941 utfärdad *instruktion för riksdagens militieombudsman*.

Genom *propositionen nr 217 till 1948 års riksdag* framlades förslag till grundlagsändringar i anledning av den genom propositionen nr 216 till samma riksdag föreslagna revisionen av det militära rättegångsväsendet.

I propositionen nr 217 anförde *föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg*, om reformens allmänna innebörd bland annat följande:

Den föreslagna revisionen av det militära rättegångsväsendet innebär främst att krigsdomstolarna avskaffas för fredstid; militära mål skola i stället handläggas vid allmän domstol. Under krig, beredskapstillstånd och beredskapsövning avses visserligen krigsrätt kunna inrättas såsom första domstol, men även av krigsrätt handlagt mål skall i andra instans upptagas av hovrätt med vanlig sammansättning. Under dessa förhållanden synes det uppenbart att särskild föreskrift, att militära mål som dragas under Konungens prövning skola företagas och avgöras uti högsta domstolen, icke erfordras samt att högsta domstolen vid handläggning av sådana mål icke bör bestå av andra ledamöter än i vanliga mål.

Ehuru militära mål i princip skola handläggas vid allmän domstol, ha vissa särregler beträffande sådana mål funnits nödvändiga. Dessa ha upptagits i det genom propositionen nr 216 framlagda förslaget till militär rättegångslag, vari jämväl angivits vilka mål som skola anses såsom militära mål. Vad i sistnämnda hänseende föreskrivits överensstämmer i stora drag med de hittillsvarande krigsdomstolarnas kompetensområde.

De i propositionen nr 216 upptagna lagförslagen antogos efter hemställan av utskottet i dess däröver avgivna utlåtande, nr 41, av 1948 års riksdag, varefter Kungl. Maj:t den 30 juni 1948 utfärdade militär rättegångslag och lag om införande av nämnda lag.

Av de i *regeringsformen* upptagna bestämmelserna om militieombudsmannen beröras §§ 96 och 101 av den militära rättegångsreformen.

I § 96 stadgas att riksdagen skall förordna justitieombudsman och militieombudsman att i egenskap av riksdagens ombud ha tillsyn över lagars och författningars efterlevnad, militieombudsmannen i vad de skola tillämpas vid krigsdomstolarna samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel och justitieombudsmannen i vad de eljest skola vid domstolarna samt av ämbets- och tjänstemän tillämpas. I § 101 upptagas bestämmelser för vissa fall då högsta domstolen eller någon av dess ledamöter dömt orätt, och stadgas därvid att justitieombudsmannen eller, om målet från krigsdomstol kommit under högsta domstolens prövning, militieombudsmannen är pliktig att ställa den felaktige under tilltal vid riks rätt.

De genom propositionen nr 217 föreslagna ändringarna i nämnda paragrafer sammanfattas i följande uttalande av *departementschefen*:

På grund av det anförda anser jag i likhet med samtliga remissinstanser, som uttalat sig i frågan, att den nuvarande arbetsfördelningen mellan justitieombudsmannen och militieombudsmannen bör i sakligt hänseende i stort sett bibehållas. I § 96 bör alltså föreskrivas att på militieombudsmannen ankommer att ha tillsyn över lagars och författningars efterlevnad i vad de skola tillämpas i mål, som i den ordning § 87 1 mom. stadgar förklarats vara att hänföra till militära mål samt i övrigt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel, varjämte § 101 bör så ändras att militieombudsmannens skyldighet att anställa åtal vid riksrett blir beroende av om det mål vari felaktighet begåtts, utgjort sådant militärt mål som i § 96 avses. Dessutom torde i övergångshänseende böra stadgas att bestämmelserna i §§ 96 och 101 i deras äldre lydelse skola gälla såvitt angår fall där i stället för militära rättegångslagen äldre lag äger tillämpning.

I propositionen nr 217 framhålles, att de förordade ändringarna i regeringsformen torde föranleda vissa ändringar av instruktionen för militieombudsmannen. Förslag i ämnet finnes fogat vid statsrådsprotokollet i ärendet. För innehållet i detta förslag redogöres nedan.

På hemställan av *konstitutionsutskottet* i dess över propositionen nr 217 avgivna utlåtande, nr 25, antog riksdagen såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling de i propositionen föreslagna ändringarna i regeringsformen. Konstitutionsutskottet har i memorial nr 10 för innevarande riksdag till grundlagsenlig behandling anmält ovannämnda såsom vilande antagna förslag.

Ifrågasatta ändringar i instruktionen.

1 §.

Enligt 1 § åligger det militieombudsmannen att utöva en allmän tillsyn över lagars, författningars och instruktioners efterlevnad vid krigsdomstolarna samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel ävensom att, om ämbets- eller tjänsteman i sitt ämbetes utövning vid krigsdomstol eller i annan ämbetsutövning, för vilken åtnjutes avlöning från nämnda medel, av våld, mannamån eller annan orsak begått någon olaglighet eller underlåtit att behörigen fullgöra sina ämbetsplikter, honom därför i laga ordning tilltala eller låta tilltala vid vederbörlig domstol; dock är justitiekanslern undantagen från militieombudsmannens tillsyn. Paragrafen innehåller vidare föreskrift, att militieombudsmannen må låta tilltala ämbets- och tjänsteman, vars ämbetsutövning står under justitieombudsmannens tillsyn, om ämbets- eller tjänstemannen deltagit i åtgärd, som militieombudsmannen finner böra föranleda åtal mot någon, som står under hans tillsyn.

Propositionen nr 217 till 1948 års riksdag innehåller förslag om ändring i 1 § så att militieombudsmannens tillsyn kommer att avse lagars, författningars och instruktioners efterlevnad i militära mål samt eljest av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel i stället för lagars, författningars och instruktioners efterlevnad vid krigsdomstolarna samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning som nyss sagts. Därjämte föreslås, att militieombudsmannens åtalsplikt skall hänföra sig till begånget fel i ämbetes utövning i militärt mål i stället för vid krigsdomstol.

Militieombudsmannen har lämnat de föreslagna ändringarna utan erinran.

2 §.

I 2 § stadgas, att militieombudsmannen vid fullgörande av vad enligt 1 § åligger honom särskilt skall övervaka efterlevnaden av

strafflagstiftningen för krigsmakten, lagstiftningen om krigsdomstolar och om rättegången därstädes samt andra författningar, i den mån de skola tillämpas av sådan domstol;

värnpliktslagen samt på grund därav utfärdade författningar;

bestämmelser om antagande och entledigande av den vid krigsmakten fast anställda personal samt om deltagande i de för krigsmakten anordnade utbildningskurser;

bestämmelser om krigsmäns behandling och omvårdnad;

bestämmelser om förvaltningen av de till försvarsväsendet anslagna medel samt av försvarsväsendet tillhörande fastigheter;

bestämmelser om statens upphandlings- och entreprenadväsende, i vad de äga tillämpning inom försvarsväsendet, om anskaffande, underhåll och vård av materiel, anskaffande och användande av andra förnödenheter samt utförande av arbete för försvarsväsendets behov;

bestämmelser om förråd, utrustning och annat, som avser krigsberedskap; samt

bestämmelser om expedierande av beslut och om förvarande och tillhandahållande såväl av koncept till utgående expeditioner som av andra handlingar.

Beträffande 2 § uttalas i *propositionen nr 217 till 1948 års riksdag*, att »lagstiftningen om krigsdomstolar och om rättegången därstädes samt andra författningar, i den mån de skola tillämpas av sådan domstol» bör utbytas mot »militära rättegångslagen och därmed sammanhängande författningar».

Militieombudsmannen har icke framställt erinran mot detta förslag.

Riksdagens revisorer anföra, efter att hava redogjort för bland annat vissa uttalanden i samband med militieombudsmansämbetets inrättande, följande:

Da genom beslut vid 1914 och 1915 års riksdagar ett särskilt ämbete såsom militieombudsman inrättades, fick justitieombudsmansämbetet i huvudsak tjäna såsom förebild för den nya institutionen. I överensstämmelse härmed har militieombudsmannen främst avsetts skola utöva en allmän tillsyn över lagars, författningars och instruktioners efterlevnad inom det speciella område av statsförvaltningen som ämbetet fått sig anvisat att övervaka. I nära anslutning härtill har för militieombudsmannen föreskrivits skyldighet att kontrollera tillämpningen av bestämmelser om krigsmäns behandling och omvårdnad. Att militieombudsmannen på ifrågavarande områden har en synnerligen viktig uppgift att fylla torde vara höjt över varje tvivel. Veterligen har heller icke från något håll förslag framförts om en begränsning av ämbetets principiella befogenheter härutinnan.

Den lämnade redogörelsen ger emellertid vid handen, att militieombudsmannen förutom själva rättsvården anförtrotts vissa andra uppgifter, vilka anknyta till den rent ekonomiska verksamheten inom försvaret. Militieombudsmannen skall sålunda enligt gällande instruktion utöva kontroll över bland annat fastighetsförvaltningen, anskaffningsverksamheten, materielvården och förrådshållningen ävensom anmärka och beivra sådana fel, som kunna föranleda att anstalter inom försvarsväsendet icke uppfylla sitt ändamål. Vid ämbetets inrättande lades, såsom av det föregående jämväl framgår, synnerlig vikt vid denna sida av kontrollen. Med hänsyn härtill förstärktes också redan tidigt personalorganisationen med en specialbefattning såsom byråintendent. Militieombudsmannen plägar därjämte regelmässigt anlita särskilda experter för olika granskningsuppdrag, föranledda av den på honom ankommande kontrollen över den militära förvaltningens skilda grenar.

Såvitt revisorerna vid ett studium av militieombudsmannens årliga ämbetsberättelse kunnat finna, kan emellertid militieombudsmannens verksamhet i sist berörda hänseende knappast sägas ha lett till åsyftat resultat. De ärenden som i skilda sammanhang upptagits till behandling avse sålunda nästan uteslutande rätts- och personalvården inom försvaret, medan tillsynen över själva förvaltningsverksamheten allenast i ett ytterst ringa antal fall föranlett särskilda framställningar från militieombudsmannens sida. Ämbetet har med andra ord icke blivit det centrala kontrollorgan rörande försvarets ekonomiska förhållanden som ursprungligen åsyftats. Anledningen härtill måste anses ligga i sakens egen natur. De åligganden härutinnan som anförtrotts militieombudsmannen äro nämligen så omfattande och vittutseende till sin karaktär, att desamma näppeligen kunna fullgöras utan en avsevärd förstärkning av ämbetets personalorganisation, försåvitt icke de i egentlig mening rättsvårdande uppgifterna skola i väsentlig mån skjutas åt sidan. Man bör vidare taga i betraktande att kontrollen på förevarande område sedan tiden för militieombudsmansämbetets inrättande i hög grad rationaliserats genom att den kamerala och sakliga revision som de militära myndigheterna äro underkastade vid upprepade tillfällen väsentligen utbyggts och förstärkts. Vederbörande, i det föregående närmare berörda revisionsorgan torde också äga helt andra organisatoriska förutsättningar än militieombudsmannen att effektivt kontrollera den ekonomiska förvaltningsverksamheten och vad därmed sammanhänger inom försvarsväsendet.

Med hänsyn till nu anförda omständigheter kan enligt revisorernas uppfattning ifrågasättas, huruvida behov nu föreligger av en särskild tillsyn

över försvarets ekonomiska förhållanden från militieombudsmannens sida. Starka skäl synas i stället tala för att ämbetets instruktionsmässigt fastställda åligganden — på motsvarande sätt som gäller för justitieombudsmannen inom dennes speciella kompetensområde — inskränkes till att avse allenast rätts- och personalvården inom försvaret, medan kontrollen över den ekonomiska förvaltningen helt överlåtes på vederbörande revisionsmyndigheter. Genom en dylik koncentration av arbetsuppgifterna skulle jämväl kostnaderna för militieombudsmannens verksamhet kunna i viss mån nedbringas. Revisorerna anse sålunda, att frågan om militieombudsmansämbetets allmänna ställning och skyldigheter bör upptagas till omprövning.

Försvarets civilförvaltning anför i anledning av revisorernas uttalande:

I och med tillkomsten av den periodiska inspektion av försvarets kassaavdelningar, som tjänstemän hos civilförvaltningen sedan något år tillbaka fullgöra enligt bestämmelser i gällande kassareglemente, synes det knappast erforderligt att militieombudsmannen vid sina förrättningar ägnar uppmärksamhet åt kassatjänsten. Såvitt civilförvaltningen har sig bekant, har så ej heller skett under senare tid. Motsvarande synpunkter torde i huvudsak kunna läggas å kassa- och räkenskapsväsen beträffande läger- och manskapskassornas affärsrörelser, vilka rörelser underkastas granskning på ort och ställe av tjänstemän hos ämbetsverket. Därvid bliva även rörelseresultaten föremål för ingående uppmärksamhet. Det får dock icke bortses från att marketenteri- och filmrörelser utgöra trevnadsanordningar för manskapet och i denna egenskap påkalla militieombudsmannens uppmärksamhet.

Civilförvaltningens revision är i huvudsak — fränsett undersökningsdetaljen — instruktionsenligt inriktad på formella och kamerala granskningsuppgifter, varför den knappast kan ersätta den sakligt-juridiska granskning av upphandlingsprotokoll m. m., som av militieombudsmannen utövas på ort och ställe. Däremot torde förrådskontrollkontorens och sakrevisionens verksamhet samt de centrala förvaltningsmyndigheternas inspektionsförrättningar ha stor betydelse i fråga om den sakliga kontrollen å de lokala myndigheternas förvaltningsverksamhet.

Det förefaller civilförvaltningen lämpligt, att militieombudsmannen bibehåller sin befogenhet att granska förvaltningsverksamheten, även om skyldigheten i nämnda hänseende borttages med hänsyn till omfattningen av de militieombudsmannen anförtrodda mera väsentliga arbetsuppgifterna.

Yttrande av *militieombudsmannen* i ämnet har, såsom ovan angivits, fogats vid detta utlåtande såsom bilaga.

5 §.

Förevarande paragraf stadgar i anslutning till § 101 regeringsformen skyldighet för militieombudsmannen att vid riks rätt åtala ledamot av högsta domstolen, som av egen nytta, vrångvishet eller försumlighet så orätt dömt, att därigenom någon, emot tydlig lag samt sakens utredda och behörigen styrkta förhållande, mistat eller kunnat mista liv, personlig frihet, ära eller egendom, allt i den mån detta skett i mål, som från krigsdomstol kommit under högsta domstolens prövning.

I propositionen nr 217 till 1948 års riksdag uttalas, att den i förevarande paragraf intagna bestämningen »mål som från krigsdomstol kommit under högsta domstolens prövning» kan ersättas av »militärt mål».

Detta ändringsförslag har tillstyrkts av *militieombudsmannen*.

6 §.

Första punkten av förevarande paragraf stadgar, att militieombudsmannen i andra fall än det i 5 § nämnda äger att antingen själv eller genom ombud utföra de åtal mot domare, ämbets- och tjänstemän, vartill han finner sig föranlåten; dock skall militieombudsmannen alltid själv föra talan, när åtal fullföljes hos högsta domstolen. I mål, som blivit vid underrätt anhängiggjort, bör enligt andra punkten sådan fullföljd äga rum allenast när synnerliga skäl därtill äro. Paragrafen innehåller i fortsättningen föreskrifter om inhämtande av förklaring samt om rätt för militieombudsmannen att påkalla handräckning och erhålla biträde med anställande och utförande av åtal. I paragrafens slutstadgande angives, att militieombudsmannen, vad vites föreläggande beträffar, äger därtill lika rätt med justitiekanslern.

Vidkommande stadgandet i *första punkten* har *militieombudsmannen* anført följande.

Denna föreskrift återfanns i samma avfattning i 7 § i den första instruktionen för militieombudsmannen av den 14 maj 1915 (nr 133). Detsamma är förhållandet med instruktionerna för justitieombudsmannen den 14 maj 1915 (nr 132, 6 §) och den 14 mars 1941 (nr 140, 8 §).

Den före 1915 års instruktion gällande instruktionen för justitieombudsmannen av den 1 mars 1830 (s. 296) innefattade icke någon föreskrift om skyldighet för justitieombudsmannen att själv föra talan när åtal fullföljdes hos högsta domstolen. Justitieombudsmannen ägde att själv eller genom ombud utföra åtal utom vid riks rätt. Beträffande riksrättsåtal var stadgat att justitieombudsmannen alltid själv skulle föra talan, vilket allttjämt äger giltighet och sedan 1915 även gäller för militieombudsmannen.

I de genom proposition nr 5 till 1915 års riksdag framlagda förslagen till nya instruktioner för justitieombudsmannen och militieombudsmannen hade icke intagits något stadgande om skyldighet för justitieombudsmannen och militieombudsmannen att alltid själv föra talan när åtal fullföljdes hos högsta domstolen och icke heller uti det till grund för propositionen liggande av tillkallade sakkunniga utarbetade förslaget hade influtit någon sådan föreskrift. Vid ärendets behandling i lagutskottet (se utlåtande nr 14 s. 9, 14) framhölls att i det förslag till lag om ändrad lydelse av 30 kap. rättegångsbalken, som Kungl. Maj:t förelagt samma riksdag i 6 § stadgats att i brottmål, som fullföljts i hovrätt eller blivit dess prövning underställt, allmänt åtal ej finge fullföljas av annan än justitiekanslern eller justitieombudsmannen eller militieombudsmannen eller den någon av dem därtill förordnade. I sitt yttrande över nämnda förslag hade utskottet föreslagit den ändringen uti ifrågakomna stadgande, att justitiekanslern och riksdagens ombudsmän själva borde utföra åklagartalan i högsta domstolen.

Härjämte hade utskottet för sin del framhållit såsom önskvärt, att i instruktionerna för de högsta åklagarna intoges en bestämmelse av innehåll, att allmänt åtal i mål som blivit vid underrätt anhängiggjort icke borde fullföljas i högsta domstolen annat än när synnerliga skäl därtill vore. I enlighet härmed förordade utskottet att i 6 § i instruktionen för justitieombudsmannen och i 7 § i instruktionen för militieombudsmannen måtte föreskrivas att riksdagens vederbörande ombudsman alltid själv skulle föra talan när åtal fullföljdes hos högsta domstolen samt att i mål som blivit vid underrätt anhängiggjort sådan fullföljd borde äga rum allenast när synnerliga skäl därtill vore. Vad utskottet sålunda föreslagit i fråga om avfattningen av ombudsmannens instruktioner blev av riksdagen godkänt. Omförmälda stadgande i 30 kap. 6 § rättegångsbalken erhöi i samband härmed den avfattningen att allmänt åtal ej finge hos Konungen fullföljas av annan än justitiekanslern eller ock riksdagens justitieombudsman eller militieombudsman.

Ehuru av ordalagen i ifrågavarande föreskrifter i 1915 års instruktioner för justitieombudsmannen och militieombudsmannen (som förut nämnts lika lydande med motsvarande föreskrifter i 1941 års instruktion för riksdagens ombudsmän) måhända icke kan anses fullt klart framgå att skyldigheten för ombudsmännen att själva föra talan i till högsta domstolen fullföljda mål allenast avser mål i vilka ombudsmannen själv fullföljer talan till högsta domstolen, torde dock så otvivelaktigt vara fallet. Bestämmelserna ha även så av ombudsmännen tillämpats. Det kan även anmärkas att det i instruktionen den 18 juni 1937 (nr 528) för justitiekanslersämbetet uttryckligen föreskrivits att det åligger justitiekanslern att själv utföra de åtal, som av honom fullföljas hos högsta domstolen eller där omedelbart anhängiggöras.

Frågan om skyldigheten för riksdagens ombudsmän att själva föra talan när åtal fullföljes till högsta domstolen var föremål för förnyat övervägande i samband med tillkomsten av 1941 års instruktioner för ombudsmännen. I det av tillkallade sakkunniga den 16 mars 1939 avgivna betänkandet angående justitiekanslerns, justitieombudsmannens och militieombudsmannens allmänna ämbetsställning m. m. (SOU 1939: 7 s. 110, 120) föreslogs sålunda att denna föreskrift skulle utgå ur instruktionerna. Såsom skäl för vidtagande av denna ändring i justitieombudsmannens instruktion framhöi de sakkunniga att bestämmelsen vid ett mera allmänt införande av muntlig procedur i högsta instansen kunde vålla justitieombudsmansämbetets innehavare verkliga olägenheter samt att föreskriften icke heller under dåvarande rättegångsordning syntes nödig. Skyldighet för riksdagens ombudsman att personligen uppvakta vid muntligt förhör i ett mål av mera bagatellartad beskaffenhet skulle rentav kunna framstå såsom stridande mot ämbetets värdighet. De sakkunniga ansåge det därför lämpligast att redan då överlåta å justitieombudsmannens eget omdöme att avgöra, huruvida han när åtal fullföljes hos högsta domstolen ville begagna sig av ombud eller ej. Att justitieombudsmannen icke därmed erhöi frihet jämväl att överlåta åt ombud att besluta, huruvida fullföljd till högsta domstolen överhuvud skulle äga rum, förklarade de sakkunniga icke behöva särskilt påpekas. I fråga om militieombudsmannens instruktion anförde de sakkunniga endast att densamma i nämnda del avfattats i överensstämmelse med instruktionen för justitieombudsmannen.

Genom proposition nr 10 till 1941 års riksdag, vari av Kungl. Maj:t till

riksdagens prövning framlades på grundval av 1939 års betänkande utarbetat förslag till instruktioner för riksdagens justitieombudsman och militieombudsman, hade den av de sakkunniga i förevarande del föreslagna lydelsen bibehållits. Första lagutskottet, till vilket propositionen hänvisats, var emellertid i denna del av annan mening och hemställde i avgivet utlåtande (nr 8) att ifrågavarande stadganden i instruktionerna skulle erhålla i förhållande till 1915 års instruktioner oförändrade lydelse. Såsom motivering härför anförde utskottet, med avseende å instruktionen för justitieombudsmannen, att stadgandet för det dåvarande icke torde vålla någon olägenhet för justitieombudsmannen samt tillräckliga skäl icke syntes föreligga att under dåvarande rättegångsordning frångå principen att justitieombudsmannen, när han fullföljde åtal i högsta domstolen, alltid själv skulle utföra sin talan. Utskottets förslag bifölls i denna del av riksdagen.

Enligt 54 kap. 9 § nya rättegångsbalken gäller att talan mot hovrätts dom eller slutliga beslut i mål eller ärende som väckts vid underrätt må, utan att särskilt prövningstillstånd härför erfordras, i mål om allmänt åtal föras av riksåklagaren eller av justitiekanslern eller justitieombudsmannen eller militieombudsmannen. Vidare stadgas i 7 kap. 8 § samma balk att ej annan särskild åklagare än justitiekanslern eller justitieombudsmannen eller militieombudsmannen må besluta, att åtal skall väckas eller fullföljas i högsta domstolen. Riksåklagaren är enligt 7 kap. 4 § allmän åklagare vid högsta domstolen. Jämlikt 5 § i samma kapitel äger riksåklagaren övertaga uppgift, som tillkommer lägre åklagare. Han äger även förordna extra åklagare att föra talan vid underrätt eller hovrätt eller, då talan fullföljts allenast av enskild part, vid högsta domstolen. Biträdande åklagare äger i den omfattning, som bestämmes i instruktion, utföra uppgift som tillkommer åklagare hos vilken han är anställd. Väckande eller fullföljande av åtal i högsta domstolen får dock ej beslutas av annan än riksåklagaren.

Av instruktionen den 30 december 1947 för justitiekanslersämbetet (nr 1014) och den samma dag utfärdade instruktionen för riksåklagarämbetet (nr 1015) framgår angående dessa åklagares skyldigheter i fråga om utförande av åtal i högsta domstolen följande. Enligt instruktionen för justitiekanslersämbetet äger justitiekanslern uppdraga åt riksåklagaren, byråchefen hos ämbetet eller annan som finnes därtill lämplig, att utföra de åtal justitiekanslern beslutar, dock att fullföljd av sådant åtal i högsta domstolen ej må beslutas av annan än justitiekanslern. Endast i fråga om mål vid riks rätt, som förordnats på begäran av justitiekanslern, gäller att han själv skall föra talan vid domstolen. Beträffande riksåklagaren — som det bland annat åligger att utföra eller låta utföra åtal i mål som av justitiekanslern eller riksdagens ombudsmän överlämnas till hans handläggning — gäller att han äger ensam beslutanderätt i de till ämbetet hörande ärendena men äger att åt byråchef som är biträdande åklagare hos honom uppdraga att ombesörja åklagaruppgift som av riksåklagaren bestämmes. — Av den lämnade redogörelsen framgår att för justitiekanslern icke längre föreligger skyldighet att när åtal av honom fullföljes hos högsta domstolen själv föra talan och någon sådan skyldighet föreligger ej heller för riksåklagaren.

Till grund för 1947 års instruktioner för justitiekanslers- och riksåklagarämbetena ligger ett av tillkallade sakkunniga den 19 december 1946 avgivet förslag till omorganisation av justitiekanslersämbetet och inrättande av ett riksåklagarämbete (SOU 1946: 92). Rörande den delegationsrätt som bör tillkomma riksåklagaren uttalas häri av de sakkunniga att det bör

åligga riksåklagaren att personligen leda arbetet och besluta i förekommande frågor. Med hänsyn till den mångfald göromål, som ankomme på ämbetet, borde dock riksåklagaren kunna uppdraga åt byråchefen för administrativa ärenden att besluta rörande sådana ärenden av mindre viktig beskaffenhet, exempelvis frågor angående semestrar och vikarier för åklagare. Av den ställning övriga byråchefer hos ämbetet intoge som biträdande åklagare följde även att riksåklagaren i viss utsträckning kunde överlämna åt sådan befattningshavare att fullgöra å riksåklagaren ankommande åklagaruppgifter. Framförallt gällde detta åklagartalans utförande. Enligt 7 kap. 5 § i nya rättegångsbalken finge väckande eller fullföljande av åtal i högsta domstolen icke beslutas av annan än riksåklagaren. Ehuru i förslaget icke vidtagits någon annan begränsning uti ifrågavarande delegationsrätt, låge det dock i sakens natur, att åklagaruppgifter som anginge frågor av större vikt i regel borde fullgöras av riksåklagaren personligen. Uppdrag av här omförd art kunde av riksåklagaren lämnas byråchef antingen för särskilt fall eller genom föreskrift av mera generell innebörd. — För justitiekanslern förelåge enligt de sakkunniga icke behov av någon mera omfattande delegationsrätt. Av praktiska skäl kunde justitiekanslern emellertid i regel icke själv personligen föra talan vid domstol vare sig som Kungl. Maj:ts ombudsman i kronomål eller som åklagare. För sådana fall hade därför upptagits bestämmelser om rätt för justitiekanslern att i kronomål förordna ombud samt uppdraga åt riksåklagaren, byråchefen hos justitiekanslersämbetet eller annan, som funnes därtill lämplig, att utföra de åtal justitiekanslern beslutade. Justitiekanslern måste dock själv besluta om fullföljande av åtal i högsta domstolen.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår att olika regler för närvarande gälla i fråga om skyldighet för de högsta åklagarna, d. v. s. justitiekanslern, riksdagens ombudsmän och riksåklagaren, att själva utföra åtal som av dem fullföljes hos högsta domstolen. Under det att riksåklagaren icke ålagts någon sådan skyldighet samt justitiekanslern befriats från den skyldighet som tidigare ålegat honom härvidlag gäller alltså för riksdagens ombudsmän att, när åtal av dem fullföljes hos högsta domstolen, de alltid skola själva föra talan där. Något sakligt skäl för bibehållande av en dylik olikhet i fråga om de högsta åklagarnas ställning torde knappast föreligga.

Vad beträffar förhållandet till justitiekanslern må framhållas att det alltid torde ha varit en bärande grundsats i fråga om riksdagens ombudsmäns allmänna ställning att de i alla avseenden skola anses lika med justitiekanslern (se regeringsformen § 97 enligt lydelse före 1941 års ändringar). Sedan justitiekanslern genom inrättande av riksåklagarämbetet befriats från göromålen såsom högste allmän åklagare, tillkommer det honom numera såsom särskild åklagare att, i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller för riksdagens ombudsmän, främst beivra förbrytelser av ämbets- och tjänstemän. De skäl som åberopats för att justitiekanslern icke kan själv alltid föra talan i mål som av honom fullföljes hos eller anhängiggöres i högsta domstolen torde äga motsvarande giltighet för riksdagens ombudsmän. Givetvis böra dessa dock i likhet med justitiekanslern själva besluta om fullföljande av åtal i högsta domstolen. Att riksdagens ombudsmän — vilka äga att till riksåklagarens handläggning överlämna av dem beslutade åtal — böra i fråga om utförande av talan i högsta domstolen vara utrustade med samma delegationsrätt som riksåklagaren förefaller

mig ligga i öppen dag. Givetvis bör vederbörande högste åklagare i mål av större vikt själv utföra talan i högsta domstolen. I likhet med vad som gäller för riksåklagaren synes det kunna överlåtas åt riksdagens ombudsmän att själva bedöma om de med hänsyn till omständigheterna själva böra utföra talan i mål som av dem fullföljts till högsta domstolen eller av dem där anhängiggjorts.

På grund av vad sålunda anförts anser jag mig böra föreslå att i 6 § i instruktionen för militieombudsmannen måtte vidtagas den ändringen att ur paragrafen får utgå den däri intagna föreskriften att militieombudsmannen alltid själv skall föra talan, när åtal fullföljes hos högsta domstolen.

I fråga om föreskriften i *sista punkten* att militieombudsmannen, vad vites föreläggande beträffar, har lika rätt med justitiekanslern har *militieombudsmannen* yttrat:

I 7 § instruktionen den 30 december 1947 för justitiekanslersämbetet stadgas att justitiekanslern vid infordrande av förklaring eller upplysning äger förelägga vite till högst etthundra kronor samt att försuttet vite skall på justitiekanslerns begäran uttagas.

Då det författningstekniskt icke kan anses tillfredsställande att på sätt som skett i förevarande hänseende hänvisning göres till instruktionen för annan myndighet vill jag — i varje fall därest förslaget beträffande paragrafens första punkt vinner beaktande — ifrågasätta sådan omredigering av 6 § sista punkten att däri, i överensstämmelse med vad som gäller i fråga om instruktionen för justitiekanslersämbetet, uttryckligen anges att militieombudsmannen vid infordrande av förklaring eller upplysning äger förelägga vite till högst etthundra kronor samt att försuttet vite skall på militieombudsmannens begäran uttagas.

12 §.

Enligt 12 § åligger det militieombudsmannen bland annat att till varje lagtima riksdag avlämna en allmän redogörelse för sin förvaltning av det honom anförtrodda ämbetet.

Militieombudsmannen har i denna del anfört:

Av 1948 års riksdag ha med anledning av proposition nr 244 såsom vilande antagits förslag till ändringar i regeringsformen och riksdagsordningen, som bland annat innebära att begreppen lagtima och urtima riksdag icke bibehållas. En ändring i sådant hänseende föranleder att i nyssnämnda föreskrift i instruktionen orden »till varje lagtima riksdag» ersätts med »årligen till riksdagen».

14 §.

Enligt förevarande paragraf bör militieombudsmannen noggrant övervaka tillämpningen av lagar och författningar angående kvarhållande och häktande av personer, vilka skola åtalas vid krigsdomstol, samt om hållande i förvar av sådana personer, som vid krigsdomstol dömts till frihetsstraff. Det åligger honom ock att besöka militärhäkten, arrester och fångelser för

att göra sig underrättad om nämnda personers skötsel och underhåll. De fånglistor för militärhäkten och arrester samt de andra fånglistor, som enligt särskilda författningar inkomma till militieombudsmannen, skola av honom granskas.

I *propositionen nr 217 till 1948 års riksdag* uttalas, att militieombudsmannens i 14 § omförmälda skyldighet med avseende å frihetsberövanden bör angivas avse häktning och annat frihetsberövande inom området för hans verksamhet. Något skäl att bibehålla stadgandet i samma paragraf, att militieombudsmannen skall besöka fängelser för att göra sig underrättad om vissa där förvarade personers skötsel och underhåll, anses icke föreligga, och det föreslås därför att densamma uteslutes.

Militieombudsmannen har lämnat förslaget utan erinran.

15 §.

Enligt paragrafen skall militieombudsmannen över alla mål som anmälas hos honom och över alla åtgärder som han vidtager låta hålla fullständiga anteckningar och likaledes registratur av utgående expeditioner. Särskilt protokoll skall vidare föras över vad som förekommit vid inspektions- och tjänsteresor.

Militieombudsmannen har i sitt yttrande anfört:

Vid militieombudsmansexpeditionen föras två diarier, ett för öppna och ett för hemliga ärenden. Det öppna diariet föres sedan några år enligt lösladssystem. Varje inkommande ärende erhåller ett upplägg i diariet, vari verkställs kortfattade anteckningar angående inkommande skrivelser och utgående expeditioner m. m. samt i vissa fall även om innehållet av militieombudsmannens slutliga beslut i ärendet. Motsvarande anteckningar göras även å omslaget till den akt som omedelbart upplägges för varje ärende. Av samtliga utgående skrivelser bilägges en kopia akten. Registratur upprättas även för samtliga expeditioner med undantag för första remisskrivelsen i varje ärende i den mån denna till innehållet överensstämmer med särskilt formulär som vanligen användes. Registraturet inbindes för sig och skrivelserna äro där samlade i kronologisk ordning.

Det kan ifrågasättas om man icke skulle kunna med fördel såtillvida helt övergå till aktsystem att allenast sådana expeditioner som innefatta militieombudsmannens slutliga beslut eller eljest innebära ställningstagande i saken komma att ingå i registraturet, men kopior av övriga skrivelser allenast biläggas akten i ärendet. Registraturet skulle härigenom i viss mån i likhet med en dombok komma att utgöra en samling av militieombudsmannens avgöranden. Den bättre överskådlighet som härigenom skulle kunna vinnas över de ärenden som av militieombudsmannen slutbehandlats torde ur flera synpunkter vara av värde bland annat vid det interna arbetet inom militieombudsmansexpeditionen. Vid genomförandet av den nu ifrågasatta anordningen bör det emellertid, i likhet med vad som hittills tillämpats, anses tillfyllest att där så kan ske allenast i diariet göres anteckning om innehållet i militieombudsmannens beslut.

Därest en anordning i enlighet med vad nu angivits skulle anses kräva en omredigering av 15 § i instruktionen, föreslår militieombudsmannen att stadgandet erhåller följande lydelse.

Över alla mål, som anmälas hos militieombudsmannen, och alla åtgärder, som han vidtager, skall han låta hålla fullständiga anteckningar (ämbetsdiarier) och likaledes registratur av utgående expeditioner, som innefatta slutligt beslut eller eljest innebära ställningstagande i saken; skolande av samtliga utgående expeditioner en kopia biläggas akten i ärendet. Särskilt protokoll skall föras över vad som förekommit vid sådana inspektions- och tjänsteresor, som avses i 11 §.

23 §.

Paragrafen innehåller bland annat bestämmelse om rätt för befattningshavare å militieombudsmansexpeditionen att hos riksdagens bankoutskott anföra besvär över militieombudsmannens beslut rörande befattningshavarens varning, avstängande från tjänstgöring, dömande till mistning av lön, suspension eller skiljande från befattningen. Det föreskrives, att besvären vid talans förlust skola ingivas till militieombudsmannen sist å trettionde dagen efter den, då klaganden erhållit del av beslutet.

Beträffande ansökan, besvärslaga eller annan handling, som skall ingivas till stats- eller kommunalmyndighet, gäller enligt 1 § *lagen den 21 juni 1946 om rätt att i mål och ärenden som tillhöra stats- eller kommunalmyndighets handläggning insända handlingar med posten m. m.*, att handlingen må insändas med posten i betalt brev. I 2 § föreskrives, att handling, som inkommer till stats- eller kommunalmyndighet med posten, skall anses ingiven av den som undertecknat handlingen. Handlingen skall anses ingiven den dag, då handlingen eller avi om försändelse, i vilken handlingen finnes innesluten, inkom till mottagaren. Från lagens tillämpning är enligt 3 § riksdagen, dess avdelningar, utskott, nämnder, deputerade, revisorer, ombudsmän och verk undantagna. För *rättegångsbalkens* område gälla enligt 33 kap. 3 § särbestämmelser, som dock i förevarande hänseende överensstämmer med nämnda lag.

Ö v e r g å n g s s t a d g a n d e.

I *propositionen nr 217 till 1948 års riksdag* förordas, att till de föreslagna ändringarna i 1, 2 och 5 §§ anslutas övergångsstadganden, motsvarande dem som fogats till det vilande förslaget till ändring i §§ 96 och 101 regeeringsformen.

Utskottet.

Därest de av den militära rättegångsreformen betingade vilande förslagen till grundlagsändringar, vilka anmälts av konstitutionsutskottet i memorial nr 10, bliva slutligen genomförda, erfordras även vissa ändringar i instruktionen för militieombudsmannen. I samband härmed har uppkommit fråga att vidtaga justeringar i instruktionen på några andra punkter. Utskottet kommer i det följande att i paragrafordning upptaga ifrågasatta ändringar i instruktionen.

1 §.

De allmänna föreskrifterna om militieombudsmannens arbetsuppgifter i förevarande paragraf ansluta sig nära till de grundläggande stadganden i ämnet, som meddelas i § 96 regeringsformen. Häri skall enligt det vilande grundlagsförslaget göras ändring, så att vad som gäller efterlevnad av författningar vid krigsdomstolarna samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel skall avse efterlevnad av författningar i mål, som i den ordning § 87 1 mom. stadgar förklarats vara att hänföra till militära mål, samt i övrigt av ovannämnda ämbets- och tjänstemän. I propositionen nr 217 till 1948 års riksdag hava förordats ändringar i förevarande paragraf i överensstämmelse med det vilande förslaget. Mot utformningen av dessa ändringar har utskottet icke funnit anledning till erinran.

2 §.

Medan 1 § anger militieombudsmannens allmänna kompetens och skyldigheter, lämnar 2 § anvisning på vissa uppgifter som särskilt åligga honom. Anvisningarna lämnas i form av en detaljerad förteckning över lagar, författningar och andra bestämmelser, vilkas efterlevnad han särskilt skall övervaka. I denna förteckning böra, på sätt i propositionen nr 217 till 1948 års riksdag förordats, uppräkningsen av de förut gällande militära processuella lagarna och författningarna utbytas mot »militära rättegångslagen och därmed sammanhängande författningar.»

I detta sammanhang vill utskottet upptaga frågan, huruvida militieombudsmansämbetets allmänna ställning och skyldigheter, på sätt riksdagens revisorer ifrågasatt, böra upptagas till omprövning.

Avfattningen av § 96 regeringsformen torde, såsom militieombudsmannen framhållit, närmast giva vid handen, att riksdagens ombudsmän, var och en beträffande sitt område, äro utan inskränkning behöriga att utöva kontroll över alla delar av rättsskipningen samt — med undantag för justitiekanslern — över alla ämbets- och tjänstemän, tillhörande den Kungl. Maj:t underställda statsförvaltningen. En inskränkning av denna behörighet, som icke kan ske utan ändring i § 96 regeringsformen, skulle enligt utskottets mening innebära, att riksdagen avstode från en konstitutionellt

värdefull rättighet. Utskottet kan därför icke förorda, att en dylik inskränkning sker.

De av revisorerna anförda synpunkterna skulle emellertid kunna tillgodoses på det sätt, att ur förteckningen över författningar i förevarande paragraf uteslötes sådana, som närmast hade avseende på den ekonomiska förvaltningen inom försvarsväsendet. Till stöd för en dylik åtgärd skulle, i anslutning till vad revisorerna anført, kunna åberopas, att militieombudsmannens uppgifter beträffande den ekonomiska förvaltningen enligt förevarande paragraf äro synnerligen omfattande och vittutseende samt att en effektiv kontroll numera finnes genom militära revisionsorgan. Detta kan emellertid enligt utskottets mening icke vara avgörande. Försvarets ekonomiska förvaltning utgör en så viktig sida av statsverksamheten, att en fortgående parlamentarisk kontroll icke kan undvaras. Icke minst viktigt är, såsom militieombudsmannen framhållit, att denne övervakar effektiviteten av den militära kontrollen. Vid sin årliga granskning av militieombudsmannens ämbetsförvaltning har utskottet funnit, att hans verksamhet på förevarande område varit av stor betydelse. Utskottet finner sig med hänsyn till det anförda icke böra förorda, att författningarna rörande försvarets ekonomiska förvaltning uteslutas från dem, vars efterlevnad militieombudsmannen särskilt har att övervaka.

5 §.

Utskottet förordar, att den i propositionen nr 217 till 1948 års riksdag föreslagna ändringen i förevarande paragraf, vilken ansluter sig till det vilande förslaget om ändring i § 101 regeringsformen, måtte antagas av riksdagen.

6 §.

I förevarande paragraf lämnas närmare bestämmelser om åtal vid annan domstol än riks rätt, infor drande av förklaring och upplysningar m. m. Bland annat föreskrives, att militieombudsmannen alltid själv skall föra talan, när åtal fullföljes hos högsta domstolen.

Militieombudsmannen har föreslagit, att stadgandet om skyldighet för honom att själv föra talan i högsta domstolen måtte utgå och har i denna del bland annat hänvisat till att motsvarande skyldighet icke längre föreligger för justitiekanslern och ej heller stadgats för riksåklagaren.

Under äldre rättegångsbalkens tid fördes rättegången i högsta domstolen nästan uteslutande skriftligen. Skyldigheten för militieombudsmannen att alltid själv föra talan vid fullföljd hos nämnda domstol ansågs vid sådant förhållande icke vålla någon olägenhet för honom. Genom den i nya rättegångsbalken stadgade muntliga processen i högsta instans har läget blivit ett annat. Icke minst med tanke på militieombudsmannens ofta återkommande inspektionsresor i landsorten torde det vara ofrånkomligt, att personlig inställelse i alla mål, som han fullföljt hos högsta domstolen, kan vara för honom oläglig. Med hänsyn härtill synas för hans del föreligga lika

starka skäl som beträffande justitiekanslern och riksåklagaren att medgiva befogenhet att delegera ifrågavarande åklagaruppgifter å annan befattningshavare. Utskottet vill därför förorda, att ifrågavarande stadgande utgår ur förevarande paragraf, vilken får underkastas därav betingade redaktionella jämkningar.

Militieombudsmannens rätt att förelägga viten regleras genom hänvisning till vad som gäller för justitiekanslern.

Militieombudsmannen har hemställt, att hans rätt till vitesföreläggande måtte angivas direkt i instruktionen, därvid stadgandet kunde formuleras i överensstämmelse med den bestämmelse i instruktionen för justitiekanslern, vartill hänvisning nu sker. Den föreslagna ändringen i fråga om vitesbestämmelsen synes böra genomföras. Det må erinras om att instruktionen för justitiekanslern, vartill bestämmelsen nu hänvisar, kan ändras av Kongl. Maj:t utan riksdagens hörande.

12 §.

Utskottet får tillstyrka militieombudsmannens förslag till ändrad lydelse av förevarande paragraf. Denna ansluter sig till § 100 regeringsformen, beträffande vilken föreligger ett av den avsedda revisionen av riksdagens arbetsformer betingat, såsom vilande antaget ändringsförslag. Sistberörda förslag, som anmälts av konstitutionsutskottet i dess ovan nämnda memorial nr 10, omfattar även ändringar i bland annat § 49 regeringsformen och § 2 riksdagsordningen.

14 §.

I förevarande paragraf angivas militieombudsmannens skyldigheter beträffande tillämpningen av lagar och författningar, som angå frihetsberövanden inom hans verksamhet.

Propositionen nr 217 till 1948 års riksdag innehåller förslag, att militieombudsmannens ifrågavarande skyldigheter böra angivas avse häktning eller annat frihetsberövande inom området för hans verksamhet. Vidare föreslås, att det nu gällande stadgandet om skyldighet för militieombudsmannen att besöka fängelser för att göra sig underrättad om vissa där förvarade personers skötsel och underhåll utslutes.

I sitt utlåtande nr 15 med förslag till vissa ändringar i instruktionen för riksdagens justitieombudsman har utskottet på angivna skäl föreslagit, att justitieombudsmannens allmänna skyldighet i förevarande hänseende skall gälla övervakning av lagar och författningar angående frihetsberövanden inom området för hans verksamhet. Beträffande häktning har utskottet framhållit, att det med hänsyn till den faktiska omfattningen av justitieombudsmannens nuvarande verksamhet knappast vore befogat att skjuta denna form av frihetsberövande i förgrunden. Häktningen vore även på annat sätt kringgådd med särskilda garantier för rättssäkerhet. Detsamma torde i viss mån gälla militieombudsmannens verksamhet, där exempelvis tillämpningen av reglerna om förvarsarrest och arreststraff torde kräva väl

så stor uppmärksamhet som häktningsförfarandet. Utskottet får därför föreslå, att militieombudsmannens allmänna skyldighet i förevarande hänseende anges skola avse tillämpningen av lagar och författningar angående frihetsberövanden inom området för hans verksamhet.

Det i propositionen föreslagna borttagandet av skyldigheten för militieombudsmannen att besöka fängelser tillstyrkes av utskottet. Däremot synes någon begränsning av militieombudsmannens åliggande att besöka militärhäkten på den grund att i dessa kunna intagas även personer, som äro häktade i andra mål än militära mål, icke vara motiverad.

15 §.

Enligt förevarande paragraf skall militieombudsmannen över alla mål som anmälas hos honom och alla åtgärder som han vidtager låta hålla fullständiga anteckningar och likaledes registratur av utgående expeditioner.

Militieombudsmannen har anfört, att det kunde ifrågasättas, om man icke med fördel skulle kunna låta registraturet innehålla allenast sådana expeditioner, som innefattade militieombudsmannens slutliga beslut eller eljest innebure ställningstagande i saken. För härav eventuellt betingad ändring i instruktionen har förslag utarbetats av militieombudsmannen.

Innebörden av stadgandet om skyldighet att hålla registratur synes i viss mån oklar. Ur stadgandet torde dock icke kunna utläsas, att militieombudsmannen skall vara skyldig att låta alla utgående skrivelser inflyta i registraturet. Denna tolkning har också redan i viss mån accepterats, i det att de första remisskrivelserna i ärendena icke alltid medtagas. Enligt utskottets mening torde föreskriften få anses uppfylld, om registraturet innehåller sådana expeditioner, som innefatta slutligt beslut eller eljest ett ställningstagande. Såsom militieombudsmannen framhållit komma ändock avskrifter av alla utgående skrivelser att finnas tillgängliga å militieombudsmansexpeditionen. Den av militieombudsmannen ifrågasatta omläggningen av registraturet synes sålunda kunna genomföras utan författningsändring.

I viss anslutning till vad som efter processreformen gäller beträffande diarieföring och aktbildning m. m. vid de allmänna domstolarna skulle de till de olika ärendena hörande handlingarna inom ämbetets expedition såsom militieombudsmannen angivit uppdelas på följande sätt. I diariet göres för varje ärende liksom hittills ett upplägg, därvid ett lösblads-system synes ur flera synpunkter fördelaktigt. Då utskottets granskningsarbete i huvudsak måste bygga på innehållet i dessa upplägg, är det enligt utskottets mening av vikt att ärendets natur så tydligt som möjligt anges å diarieupplägget — exempelvis genom en sammanfattning på några rader av klagomålets innehåll — samt att alla åtgärder under ärendets vidare handläggning klart framgå av anteckningarna å upplägget. Även arten av militieombudsmannens beslut torde alltid böra antecknas å upplägget,

t. ex. »Ej åtgärd», »Åtal», »Erinran» etc. I registratoret samlas såsom i en dombok alla expeditioner, som innefatta slutligt beslut eller eljest ett ställningstagande i målet. Alla övriga inkommande handlingar och avskrifter av utgående expeditioner kunna lämpligen, numererade i löpande följd, förvaras i akten.

23 §.

Paragrafen innehåller bland annat bestämmelser om besvär över militieombudsmannens beslut om disciplinära åtgärder mot personalen å militieombudsmansexpeditionen. Beträffande formerna för besvärsförfarandet stadgas, att besvärerna skola vid talans förlust ingivas till militieombudsmannen sist å trettionde dagen efter den, då klaganden erhållit del av beslutet.

Beträffande överklagande av statliga och kommunala myndigheters beslut gäller numera i allmänhet, att inlagor må insändas med posten. Härvid ha dock riksdagen, dess avdelningar, utskott, nämder, deputerade, revisorer, ombudsmän och verk varit undantagna. Vid den allmänna översyn av bestämmelserna i instruktionen för militieombudsmannen som nu sker torde de där stadgade föråldrade formerna för överklagande icke böra bibehållas. Utskottet får därför föreslå ändringar i förevarande paragraf, varigenom besvärshandlingars insändande med posten möjliggöres. Därvid kunna såsom förebild tjäna de bestämmelser, som äro meddelade i lagen den 21 juni 1946 om rätt att i mål och ärenden som tillhöra stats- eller kommunalmyndighets handläggning insända handlingar med posten m. m.

S l u t s t a d g a n d e .

De föreslagna ändringarnas ikraftträdande bliva delvis beroende av tidpunkterna, då ändringarna dels i §§ 96 och 101 regeringsformen dels rörande riksdagens arbetsformer sättas i kraft. Ändringarna i 6, 14 och 23 §§ av instruktionen, vilka icke direkt sammanhånga med vilande grundlagsförslag, kunna lämpligen träda i kraft omedelbart.

Utskottet vill tillstyrka att till de ovan föreslagna ändringarna i instruktionen fogas övergångsbestämmelse av den lydelse, som förordats i propositionen nr 217 till 1948 års riksdag.

Under förutsättning, att de av konstitutionsutskottet i memorial nr 10 under 10) och 13) anmälda vilande grundlagsförslagen bliva slutligen antagna, får utskottet med stöd av det ovan anförda hemställa,

att riksdagen i anledning av förevarande motion måtte besluta, att 1, 2, 5, 6, 12, 14 och 23 §§ instruktionen den 14 mars 1941 för riksdagens militieombudsman skola hava ändrad lydelse på sätt nedan angives:

(Gällande lydelse.)

(Utskottets förslag.)

Ändring i vissa delar av instruktionen den 14 mars 1941 för riksdagens militieombudsman.

1 §.

Riksdagens militieombudsman åligge att utöva en allmän tillsyn över lagars, författningars och instruktioners efterlevnad *vid krigsdomstolarna* samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel ävensom att, om ämbets- eller tjänsteman i sitt ämbetes utövning *vid krigsdomstol* eller i annan ämbetsutövning, för vilken åtnjutes avlöning från nämnda medel, av våld, mannamån eller annan orsak begått någon olaglighet eller underlåtit att behörigen fullgöra sina ämbetsplikter, honom därför i laga ordning tilltala eller låta tilltala vid vederbörlig domstol; dock vare Konungens justitiekansler undantagen från militieombudsmannens tillsyn.

Har jämte ämbets- eller tjänsteman, vars ämbetsutövning står under militieombudsmannens tillsyn, annan ämbets- eller tjänsteman, vars ämbetsutövning står under justitieombudsmannens tillsyn, deltagit i åtgärd, som militieombudsmannen finner böra föranleda åtal, äge denne att för sådan åtgärd anställa och utföra talan även mot sist nämnde ämbets- eller tjänsteman.

2 §.

Vid fullgörande av vad enligt 1 § åligger militieombudsmannen skall han särskilt övervaka efterlevnaden av

strafflagstiftningen för krigsmakten, *lagstiftningen om krigsdomstolar och om rättegången därstädes samt andra författningar, i den mån de skola tillämpas av sådan domstol;* värnpliktslagen samt på grund därav utfärdade författningar;

1 §.

Riksdagens militieombudsman åligge att utöva en allmän tillsyn över lagars, författningars och instruktioners efterlevnad *i militära mål* samt *eljest* av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel ävensom att, om ämbets- eller tjänsteman i sitt ämbetes utövning *i militärt mål* eller i annan ämbetsutövning, för vilken åtnjutes avlöning från nämnda medel, av våld, mannamån eller annan orsak begått någon olaglighet eller underlåtit att behörigen fullgöra sina ämbetsplikter, honom därför i laga ordning tilltala eller låta tilltala vid vederbörlig domstol; dock vare Konungens justitiekansler undantagen från militieombudsmannens tillsyn.

2 §.

Vid fullgörande av vad enligt 1 § åligger militieombudsmannen skall han särskilt övervaka efterlevnaden av

strafflagstiftningen för krigsmakten, *militära rättegångslagen och därmed sammanhängande författningar;*

värnpliktslagen samt på grund därav utfärdade författningar;

bestämmelser om antagande och

(Gällande lydelse.)

(Utskottets förslag.)

bestämmelser om antagande och entledigande av den vid krigsmakten fast anställda personal samt om deltagande i de för krigsmakten anordnade utbildningskurser;

bestämmelser om krigsmäns behandling och omvårdnad;

bestämmelser om förvaltningen av de till försvarsväsendet anslagna medel samt av försvarsväsendet tillhörande fastigheter;

bestämmelser om statens upphandlings- och entreprenadväsende, i vad de äga tillämpning inom försvarsväsendet, om anskaffande, underhåll och vård av materiel, anskaffande och användande av andra förnödenheter samt utförande av arbete för försvarsväsendets behov;

bestämmelser om förråd, utrustning och annat, som avser krigsberedskap; samt

bestämmelser om expedierande av beslut och om förvarande och tillhandahållande såväl av koncept till utgående expeditioner som av andra handlingar.

5 §.

Skulle den oförmodade händelse inträffa, att antingen hela Konungens högsta domstol eller av dess ledamöter en eller flera funnes hava i mål, som från krigsdomstol kommit under högsta domstolens prövning, av egennytta, vrångvisa eller försumlighet så orätt dömt, att därigenom någon, emot tydlig lag samt sakens utredda och behörigen styrkta förhållande, mistat eller kunnat mista liv, personlig frihet, ära eller egendom, vare militieombudsman-

entledigande av den vid krigsmakten fast anställda personal samt om deltagande i de för krigsmakten anordnade utbildningskurser;

bestämmelser om krigsmäns behandling och omvårdnad;

bestämmelser om förvaltningen av de till försvarsväsendet anslagna medel samt av försvarsväsendet tillhörande fastigheter;

bestämmelser om statens upphandlings- och entreprenadväsende, i vad de äga tillämpning inom försvarsväsendet, om anskaffande, underhåll och vård av materiel, anskaffande och användande av andra förnödenheter samt utförande av arbete för försvarsväsendets behov;

bestämmelser om förråd, utrustning och annat, som avser krigsberedskap; samt

bestämmelser om expedierande av beslut och om förvarande och tillhandahållande såväl av koncept till utgående expeditioner som av andra handlingar.

5 §.

Skulle den oförmodade händelse inträffa, att antingen hela Konungens högsta domstol eller av dess ledamöter en eller flera funnes hava i militärt mål av egennytta, vrångvisa eller försumlighet så orätt dömt, att därigenom någon, emot tydlig lag samt sakens utredda och behörigen styrkta förhållande, mistat eller kunnat mista liv, personlig frihet, ära eller egendom, vare militieombudsmannen pliktig att vid riks rätt den eller de felande under tilltal ställa

(Gällande lydelse.)

nen pliktig att vid riks rätt den eller de felande under tilltal ställa samt till ansvar efter lag befordra; och före militieombudsmannen då alltid själv talan.

6 §.

Militieombudsmannen äge i andra fall än det i nästföregående § nämnda att antingen själv eller genom ombud utföra de åtal mot domare, ämbets- och tjänstemän, vartill han finner sig föranlåten; dock före militieombudsmannen alltid själv talan, när åtal fullföljes hos högsta domstolen. I mål, som blivit vid under rätt anhängiggjort, bör sådan fullföljd äga rum allenast när synnerliga skäl därtill äro. Innan rättegång anställes, bör militieombudsmannen lämna den eller dem, vilka äro i fråga att tilltalas, tillfälle att, inom kort av honom föreskriven tid, inkomma med de upplysningar, till vilka de kunna anse sig befogade. Av ämbetsmännen i allmänhet må han fordra den lagliga handräckning, som de efter § 99 regeringsformen äro skyldiga att honom lämna, samt av alla fiskaler äska biträde att anställa och utföra åtal efter de föreskrifter, vilka han bör dem meddela; ägande han, vad vites föreläggande beträffar, därtill lika rätt med justitiekanslern.

12 §.

Det åligger militieombudsmannen att till varje lagtida riksdag avlämna en allmän redogörelse för sin förvaltning av det honom anförtrödda ämbetet samt däruti med av-

(Utskottets förslag.)

samt till ansvar efter lag befordra; och före militieombudsmannen då alltid själv talan.

6 §.

Militieombudsmannen äge i andra fall än det i nästföregående § nämnda att antingen själv eller genom ombud utföra de åtal mot domare, ämbets- och tjänstemän, vartill han finner sig föranlåten. I mål, som blivit vid under rätt anhängiggjort, bör militieombudsmannen fullfölja åtal hos högsta domstolen allenast när synnerliga skäl därtill äro. Innan rättegång anställes, bör militieombudsmannen lämna den eller dem, vilka äro i fråga att tilltalas, tillfälle att, inom kort av honom föreskriven tid, inkomma med de upplysningar, till vilka de kunna anse sig befogade. Av ämbetsmännen i allmänhet må han fordra den lagliga handräckning, som de efter § 99 regeringsformen äro skyldiga att honom lämna, samt av alla fiskaler äska biträde att anställa och utföra åtal efter de föreskrifter, vilka han bör dem meddela. Vid infordrande av förklaring eller upplysning äge militieombudsmannen förelägga vite till högst etthundra kronor; försuttet vite skall på militieombudsmannens begäran uttagas.

12 §.

Det åligger militieombudsmannen att årligen till riksdagen avlämna en allmän redogörelse för sin förvaltning av det honom anförtrödda ämbetet samt däruti med avseende på

(Gällande lydelse.)

(Utskottets förslag.)

seende på området för sin ämbetsutövning utreda lagskipningens tillstånd i riket, anmärka bristerna i lagar och författningar samt avgiva förslag till deras förbättring. Nämnade redogörelse bör genast vid riksdagens början ingivas för att kunna i tid hänvisas till granskning av lagutskott, dit jämväl i samma ändamål till militieombudsmansexpeditionen hörande ämbetsdiarier, protokoll och registratur inlämnas.

området för sin ämbetsutövning utreda lagskipningens tillstånd i riket, anmärka bristerna i lagar och författningar samt avgiva förslag till deras förbättring. Nämnade redogörelse bör genast vid riksdagens början ingivas för att kunna i tid hänvisas till granskning av lagutskott, dit jämväl i samma ändamål till militieombudsmansexpeditionen hörande ämbetsdiarier, protokoll och registratur inlämnas.

14 §.

Militieombudsmannen bör noggrant övervaka tillämpningen av lagar och författningar angående *kvarhållande och häktande av personer, vilka skola åtalas vid krigsdomstol, samt om hållande i förvar av sådana personer, som vid krigsdomstol dömts till frihetsstraff*. Det åligger honom ock att besöka militärhäkten, arrester och fångelser för att göra sig underrättad om nämnda personers skötsel och underhåll. De fånglistor för militärhäkten och arrester samt de andra fånglistor, som enligt särskilda författningar inkomma till militieombudsmannen, skola av honom granskas.

23 §.

Över militieombudsmannens beslut rörande befattningshavares varning, avstängande från tjänstgöring, dömande till mistning av lön, suspension eller skiljande från befattningen må besvär anföras hos riksdagens bankoutskott.

Besvären skola, vid äventyr av talans förlust, *ingivas* till militieombudsmannen sist å trettionde dagen

14 §.

Militieombudsmannen bör noggrant övervaka tillämpningen av lagar och författningar angående *frihetsberövanden inom området för hans verksamhet*. Det åligger honom ock att besöka militärhäkten och arrester för att göra sig underrättad om där förvarade personers skötsel och underhåll. De fånglistor för militärhäkten och arrester samt de andra fånglistor, som enligt särskilda författningar inkomma till militieombudsmannen, skola av honom granskas.

23 §.

Besvären skola, vid äventyr av talans förlust, *hava inkommit* till militieombudsmannen sist å tret-

(Gällande lydelse.)

(Utskottets förslag.)

efter den, då klaganden erhållit del av beslutet; och har militieombudsmannen att så snart ske kan överlämna besvären jämte eget utlåtande till bankoutskottet.

tionde dagen efter den, då klaganden erhållit del av beslutet. *Besvärshandlingar, som inkomma med posten, skola anses ingivna av den som undertecknat besvärsskriften. Handlingarna skola anses ingivna den dag, då handlingarna eller avi om försändelse, i vilken handlingarna finnas inneslutna, inkommo till militieombudsmannen. Militieombudsmannen har att så snart ske kan överlämna besvären jämte eget utlåtande till bankoutskottet.*

Militieombudsmannens beslut om befattningshavares avstängande från tjänstgöring går i verkställighet utan hinder av anförda besvär.

Ändringarna skola träda i kraft, såvitt avser 1, 2 och 5 §§ den dag, då Konungen låter i riksdagen uppläsa öppet brev att kungörelse utfärdats om ändrad lydelse av §§ 96 och 101 regeringsformen, såvitt avser 12 § den dag, då Konungen låter i riksdagen uppläsa öppet brev, att kungörelse utfärdats om ändrad lydelse av § 49 regeringsformen och § 2 riksdagsordningen, samt i övrigt omedelbart.

Bestämmelserna i 1, 2 och 5 §§ skola i deras äldre lydelse gälla, såvitt angår fall, där i stället för militära rättegångslagen äldre lag äger tillämpning.

Stockholm den 17 mars 1949.

På första lagutskottets vägnar:

OLOV RYLANDER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Ahlkvist, Krügel, Olofsson, Lindblom, fruor Sjöström-Bengtsson, Lindström, herr Ivar Nilzon och fröken Andersson;

från andra kammaren: herrar Rylander, Hedlund i Östersund, Landgren, Lindahl, Andersson i Mölndal*, Pettersson i Ersbacken, Wirtén och Fagerholm.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av fröken *Andersson*, som anförde:

Utskottet har i anslutning till sitt ändringsförslag beträffande instruktionens 2 § tagit ställning till riksdagens revisorers uttalande att frågan om militieombudsmansämbetets allmänna ställning och skyldigheter bör upptagas till omprövning. Till detta ställningstagande kan jag icke ansluta mig. Revisorernas uttalande är grundat på iakttagelsen att militieombudsmannens verksamhet som kontrollorgan för den militära ekonomiska förvaltningen icke lett till åsyftat resultat. Vad militieombudsmannen anförde till bemötande av revisorernas uttalanden synes icke giva vid handen, att revisorernas iakttagelse är oriktig. Enligt min mening böra de av revisorerna anförda skälen föranleda en omprövning av militieombudsmansämbetets allmänna ställning och skyldigheter. Sannolikt kunna de av revisorerna anförda synpunkterna tillgodoses på det sätt, att ur den i instruktionens 2 § upptagna förteckningen över författningar, vilkas efterlevnad militieombudsmannen särskilt har att övervaka, uteslutas de som huvudsakligen angå den militära ekonomiska förvaltningen. Frågan torde emellertid först böra närmare utredas.

Jag får alltså hemställa,

A) att riksdagen måtte bifalla vad utskottet ovan hemställt;

B) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående militieombudsmansämbetets allmänna ställning och skyldigheter samt om framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Bilaga.

Till Riksdagens statsutskott.

I skrivelse den 18 januari 1949 har statsutskottet hemställt om militieombudsmannens yttrande över vad riksdagens senast församlade revisorer i sin berättelse anfört angående militieombudsmannens kontroll över försvarets ekonomiska förvaltning. Med anledning härav får jag vördsamt anföra följande.

Revisorerna ifrågasätta huruvida numera behov kan anses föreligga av en särskild tillsyn över försvarets ekonomiska förhållanden från militieombudsmannens sida. Starka skäl synas enligt revisorernas uppfattning i stället tala för att militieombudsmansämbetets instruktionsmässigt fastställda åligganden — på motsvarande sätt som gäller för justitieombudsmannen inom dennes speciella kompetensområde — inskränkas till att avse allenast rätts- och personalvården inom försvaret, medan kontrollen över den ekonomiska förvaltningen helt överlåtes på vederbörande revisionsmyndigheter. Revisorerna anse sålunda, att frågan om militieombudsmansämbetets allmänna ställning och skyldigheter bör upptagas till omprövning.

Till denna slutsats ha revisorerna kommit efter granskning av den för militieombudsmannen gällande instruktionen och förarbetena hertill samt vad i militieombudsmannens årliga ämbetsberättelser upptagits i fråga om militieombudsmannens kontroll över försvarets ekonomiska förhållanden. Vid sitt ställningstagande ha revisorerna även beaktat att den kamerala och sakliga revision som de militära myndigheterna äro underkastade från andra kontrollorgans sida vid upprepade tillfällen väsentligen utbyggt och förstärkt.

Vad först beträffar omfattningen av militieombudsmannens åligganden må här anföras följande.

Det grundläggande stadgandet angående de skyldigheter och befogenheter som gälla för riksdagens ombudsmän meddelas i regeringsformen § 96. Här stadgas att justitieombudsmannen och militieombudsmannen i egenskap av riksdagens ombud efter den instruktion riksdagen för vardera utfärdat ha tillsyn över lagars och författningars efterlevnad, militieombudsmannen i vad de skola tillämpas vid krigsdomstolarna samt av ämbets- och tjänstemän med avlöning från de till försvarsväsendet anslagna medel och justitieombudsmannen i vad de eljest skola vid domstolarna av ämbets- och tjänstemän tillämpas, ävensom att de enligt den fördelning nu är sagd ha att vid vederbörliga domstolar i laga ordning tilltala dem, som uti sina ämbetens utövning av våld, mannarn eller annan orsak någon olaglighet begått eller underlåtit att sina ämbetsplikter behörigen fullgöra.

Avfattningen av detta grundlagsstadgande synes närmast giva vid handen att riksdagens ombudsmän, var och en beträffande sitt område, äro utan inskränkning behöriga att utöva kontroll över alla delar av rättsskipningen samt — med allenast ett undantag, från vilket här kan bortses — över alla ämbets- och tjänstemän, tillhörande den Kungl. Maj:t under-

ställda statsförvaltningen. Genom de för ombudsmännen utfärdade instruktionerna skulle — om denna tolkning är riktig — icke kunna införas några restriktioner i deras grundlagsenliga uppgifter. Vissa omständigheter giva dock vid handen att man, åtminstone tidigare, icke varit helt främmande för tanken att på denna väg begränsa ombudsmännens befogenheter. I § 11 av 1830 års instruktion för justitieombudsmannen stadgades sålunda, att därest justitieombudsmannen ansåge nödigt att någon domstols, något kollegii eller ämbetsverks åtgärder i allmänhet granskades, han därom borde göra anmälan hos Kungl. Maj:t, vilken allena det tillkomme att om sådan granskning förordna; bleve den av Kungl. Maj:t anbefalld, så deltog justitieombudsmannen icke i förrättningen, men hade befogenhet att därvid vara tillstädes för att kunna tillhandagå med upplysningar. I det av tillkallade sakkunniga den 19 december 1914 avgivna förslag till instruktion för ombudsmännen anförde de sakkunniga (propositionen 1915 nr 5 s. 28) — efter att ha påpekat att stadgandena i nämnda paragraf till sin innebörd vore ganska dunkla — att om med dem skulle vara åsyftat, att justitieombudsmannen vid sin granskning av förhållandena inom ett ämbetsverk borde inskränka sig till sådant, i avseende varå finnes särskild anledning att befara någon felaktighet, och att en allmän även till andra förhållanden utsträckt granskning endast skulle få ske genom Kungl. Maj:ts försorg, justitieombudsmannen enligt praxis intagit en väsentligt friare ställning. Vid de inspektioner, han företog hos domare och andra myndigheter, omfattade hans granskning, i den mån tid och andra omständigheter det medgäve, allt som hörde till vederbörandes ämbetsutövning. Utan tvivel borde ock så vara förhållandet. Någon sådan anmälan till Kungl. Maj:t angående allmän inspektion av domstol eller ämbetsverk, som i nämnda paragraf omförmäldes, torde däremot icke ha förekommit, i varje fall icke under senare tid. Dittillsvarande § 11 hade därför såsom betydelselös och möjligen vilseledande av de sakkunniga ansetts böra utgå ur instruktionen. — I 1915 års instruktion för justitieombudsmannen medtogos på grund härav icke några häremot svarande föreskrifter.

I detta sammanhang kan även erinras om föreskriften i 3 § i 1915 års instruktion för militieombudsmannen att det ej tillkom denne att ur militärteknisk synpunkt utöva tillsyn. Denna punkt i militieombudsmannens instruktion — som i samband med ämbetets tillskapande var föremål för mycken diskussion i riksdagen (andra kammarens protokoll 1915 nr 43 s. 33 och 37) — motiverades huvudsakligen därmed att militieombudsmannen skulle vara lagkunnig, d. v. s. jurist och ej militär. Någon mot nämnda paragraf svarande bestämmelse upptogs icke i 1941 års instruktion för militieombudsmannen. Vederbörande sakkunniga anförde såsom skäl för bestämmelsens utmönstrande ur instruktionen följande (SOU 1939: 7 s. 119). Militieombudsmannen kunde vid utövande av sin kontroll icke träffa vare sig några judiciella eller administrativa avgöranden. För justitieombudsmansämbetet, varifrån militieombudsmansämbetet på sin tid utbrutits, finnes icke stadgat någon liknande inskränkning i behörigheten liksom ej heller så vore händelsen beträffande andra åklagare. Det låge i sakens natur att en åklagare ofta komme att sakna egen fackkunskap i de ämnen han hade att överväga. Därest åklagaren i ett sådant fall, utan stöd från sakkunnigt håll, likväl skrede till aktion, bleve resultatet ett bakslag inför domstolen. Någon som helst risk att borttaga den ifrågavarande undantagsbestämmelsen förelåge alltså ej. Då därtill komme att densamma

i något fall kunde tänkas stå hindrande i vägen för militieombudsmannens verksamhet, ansåge de sakkunniga att en moderniserad instruktion icke borde innehålla en dylik formell behörighetsinskränkning för militieombudsmannen.

Efter ovan omförmälda ändringar, 1915 i instruktionen för justitieombudsmannen och 1941 i instruktionen för militieombudsmannen, synes icke vidare i instruktionerna för ombudsmännen kvarstå någon bestämmelse som kan anses innebära en inskränkning av den behörighet varmed ombudsmännen genom regeringsformens ovannämnda stadgande synes ha utrustats. Vad vid dessa tillfällen förekommit i fråga om justitieombudsmannens och militieombudsmannens instruktioner synes mig, även om det icke direkt utsagts, tyda på att man icke ansett det riktigt att ombudsmännens behörighet å deras respektive områden genom de för dem utfärdade instruktionerna begränsas. Därvidlag må särskilt understrykas de skäl som framhållits såsom stöd för att någon inskränkning icke bör få förekomma i fråga om militieombudsmannens åtalsbehörighet.

Därav att åtalsbehörigheten anses böra vara obegränsad i här avsedd mening behöver kanske icke följa att varje område beträffande vilket åtal kan anhängiggöras av vederbörande ombudsman även måste vara underkastat dennes kontrollrätt. Det kan synas vara i viss mån skilda saker att å ena sidan såsom åklagare ingripa med anledning av en ämbetsåtgärd som exempelvis genom anmälan eller genom pressen kommit till ombudsmannens kännedom och å andra sidan att utan särskild anledning eller misstanke om att ämbetsfel begåtts genom inspektion eller i annan ordning företaga granskning ur lämplighetssynpunkt av viss myndighets avgöranden. Avfattningen av § 96 regeringsformen synes mig dock icke giva stöd för att grundlagsstiftarna avsett att i nu angivna avseenden på olika sätt begränsa vederbörande ombudsmans behörighet. (Härvid bortses från förut berörda stadgande i § 11 av 1830 års instruktion för justitieombudsmannen.) Tvärtom torde få antagas att ombudsmännens verksamhet såsom kontrollmyndighet är avsedd att gå hand i hand med deras verksamhet såsom åklagare. Såsom kontrollmyndighet kan ombudsmannen sålunda sägas vara verksam för att uppsåra oegentligheter och andra anmärkningsvärda förhållanden inom rättsskipning och förvaltning och såsom åklagare har han att pröva vilka åtgärder som skola vidtagas med anledning av vad därvid framkommit av beskaffenhet att kunna beivras. Anmärkningsvärda förhållanden som icke äro av sistnämnda slag men utvisa brister i lagar eller författningar kunna enligt instruktionerna för ombudsmännen föranleda framställning till Kungl. Maj:t.

Med hänsyn bland annat till de synpunkter som här anförts beträffande ombudsmännens behörighet såsom kontrollmyndighet och såsom åklagare synes mig någon instruktionsmässig begränsning av militieombudsmannens behörighet ej böra ifrågakomma. En sådan begränsning skulle även innebära ett avsteg ifrån den principiella likställighet som gäller dels mellan justitieombudsmannen och militieombudsmannen inbördes dels ock mellan å ena sidan justitieombudsmannen och militieombudsmannen och å andra sidan justitiekanslern. Ehuru av vad revisorerna anförts icke torde klart framgå huruvida en sådan begränsning av militieombudsmannens behörighet av dem åsyftats, synes dock närmast kunna antagas att så icke är fallet. Av skäl som skola här nedan närmare utvecklas lär det icke heller — därest de av revisorerna uttalade önskemålen anses böra tillgodoses — för sådant ändamål vara erforderligt att vidtaga någon dylik begränsning.

Beträffande de för ombudsmännen gällande instruktionerna må framhållas följande.

I fråga om kontroll- och åtalsrätt vidkommande ämbets- och tjänstemän i allmänhet innehålla instruktionerna numera, som av det förut anförda framgår, icke några föreskrifter som innebära en begränsning i vederbörande ombudsmans behörighet. Däremot givas i instruktionerna anvisningar å vissa områden av rättsskipningen och förvaltningen som böra av vederbörande ombudsman särskilt uppmärksammas. Förutom vissa mera speciella bestämmelser angående vissa uppgifter i fråga om lagförklaringar och för övervakande av tryckfriheten samt angående åtal vid riks rätt mot ledamot av statsrådet eller högsta domstolen ävensom om behörighet för justitieombudsmannen att anhängiggöra åtal mot fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret m. fl. och för förbrytelse mot riksdagens frihet m. m. innehåller instruktionen för justitieombudsmannen i förevarande avseende egentligen endast ett stadgande, nämligen 17 §, varigenom inskräpes att justitieombudsmannen noggrant bör övervaka tillämpningen av lagar och författningar angående olika former av frihetsberövande. Ett motsvarande stadgande finnes i 14 § i instruktionen för militieombudsmannen.

I 13 § i instruktionen för justitieombudsmannen föreskrives att justitieombudsmannen årligen skall företaga inspektionsresor »för att göra sig noga underrättad om lagskipningens tillstånd» och om de förhållanden i övrigt, som tillhöra området för hans ämbetsutövning. I den häremot svarande föreskriften i instruktionen för militieombudsmannen stadgas allenast att militieombudsmannen skall årligen företaga inspektionsresor för att göra sig noga underrättad om de förhållanden, som tillhöra området för hans ämbetsutövning. För båda ombudsmännen är emellertid uttryckligen föreskrivet att de skola, var och en med avseende på området för sin ämbetsutövning, »utreda lagskipningens tillstånd i riket» (se 14 § i instruktionen för justitieombudsmannen och 12 § i instruktionen för militieombudsmannen). Justitieombudsmannen och militieombudsmannen torde sålunda i detta avseende ha ungefär samma uppgifter. I detta sammanhang kan även erinras om stadgandet i 15 § i instruktionen för justitieombudsmannen att denne, där han finner att inom området för hans ämbetsutövning föreligger brister i lagar och författningar eller att »eljest någon anstalt är nödig till främjande av allmänt gagn», därom må göra framställning omedelbart till Kungl. Maj:t. En föreskrift av exakt samma lydelse återfinnes i 13 § av instruktionen för militieombudsmannen.

Utöver vad ovan angivits innehåller icke instruktionen för justitieombudsmannen någon anvisning å vissa områden av rättsskipningen eller förvaltningen som skola av justitieombudsmannen framför andra uppmärksammas.

Ett för militieombudsmannen gällande stadgande som helt saknar mot svarighet i instruktionen för justitieombudsmannen är den detaljerade förteckning som i 2 § av militieombudsmannens instruktion lämnas över lagar, författningar och andra bestämmelser vilkas efterlevnad militieombudsmannen har att särskilt övervaka. Förteckningen är, med här gjord numrering, av följande lydelse:

1) strafflagstiftningen för krigsmakten, lagstiftningen om krigsdomstolar och om rättegången därstädes samt andra författningar, i den mån de skola tillämpas av sådan domstol;

2) värnpliktslagen samt på grund därav utfärdade författningar;

3) bestämmelser om antagande och entledigande av den vid krigsmakten fast anställda personal samt om deltagande i de för krigsmakten anordnade utbildningskurser;

4) bestämmelser om krigsmäns behandling och omvårdnad;

5) bestämmelser om förvaltningen av de till försvarsväsendet anslagna medel samt av försvarsväsendet tillhörande fastigheter;

6) bestämmelser om statens upphandlings- och entreprenadväsende, i vad de äga tillämpning inom försvarsväsendet, om anskaffande, underhåll och vård av materiel, anskaffande och användande av andra förnödenheter samt utförande av arbete för försvarsväsendets behov;

7) bestämmelser om förråd, utrustning och annat, som avser krigsberedskap; samt

8) bestämmelser om expedierande av beslut och om förvarande och tillhandahållande såväl av koncept till utgående expeditioner som av andra handlingar.

Riksdagen har genom detta stadgande lämnat anvisning å områden som i första hand skola utgöra föremål för militieombudsmannens tillsyn. Därest i enlighet med vad revisorerna föreslagit inskränkning skall göras i militieombudsmannens instruktionsmässigt fastställda åligganden synes detta böra ske genom att ur 2 § i instruktionen uteslutas vissa däri angivna områden som särskilt anbefallts till militieombudsmannens övervakning. En sådan åtgärd medför av skäl som ovan angivits icke någon begränsning i militieombudsmannens behörighet utan skulle allenast innebära medgivande för militieombudsmannen att underlåta att utöva regelbunden eller systematisk tillsyn över efterlevnaden av författningar och bestämmelser å områden som icke vidare anses böra i 2 § särskilt angivas. Med hänsyn till den betydande arbetsbörda som åtminstone under de sista tio åren åvilat militieombudsmansämbetet skulle en ändring av instruktionen i den av revisorerna åsyftade riktningen sannolikt även föranleda en inskränkning av militieombudsmannens verksamhet på åtminstone vissa av de områden som icke längre angivas såsom särskilt angelägna samt i stället en intensifiering komma att ske av inspektions- och kontrollverksamheten å andra områden.

En annan synpunkt som enligt min mening i detta sammanhang icke bör lämnas helt obeaktad är att den av revisorerna väckta frågan såtillvida är av konstitutionell betydelse att den i viss mån berör förhållandet mellan Kungl. Maj:t och riksdagen. En inskränkning av militieombudsmannens verksamhet skulle nämligen innebära minskade möjligheter för riksdagen att utöva kontroll över den Kungl. Maj:t underställda statsförvaltningen.

Sedan jag sålunda sökt att i vissa avseenden belysa den principiella sidan av det av revisorerna väckta spörsmålet, skall jag övergå till att undersöka huruvida det kan anses sakligt motiverat att vidtaga sådana ändringar i 2 § i instruktionen för militieombudsmannen att därav framgår att kontrollen över försvarets ekonomiska förvaltning icke vidare skall räknas till militieombudsmannens mera angelägna uppgifter. Det är närmast punkterna 5—7 i nämnda paragraf som ha avseende å den ekonomiska förvaltningen. Som i det följande skall närmare påvisas torde emellertid även punkt 4, som avser bestämmelser om krigsmäns behandling och omvårdnad, mer eller mindre indirekt äga samband med frågor angående den ekonomiska förvaltningen.

Revisorerna ha uttalat att militieombudsmannens verksamhet med av-

seende å tillsynen över försvarets ekonomiska förvaltning icke lett till det resultat som man vid militieombudsmansämbetets inrättande åsyftat. Sina iakttagelser härvidlag bygga revisorerna, som förut nämnts, på ett studium av militieombudsmannens årliga ämbetsberättelser. Revisorerna framhålla att de ärenden som (där) i skilda sammanhang upptagits till behandling nästan uteslutande avse rätts- och personalvården inom försvaret, medan tillsynen över själva förvaltningsverksamheten allenast i ett ytterst ringa antal fall föranlett särskilda framställningar från militieombudsmannens sida.

Beträffande innehållet av militieombudsmannens årliga vid riksdagstrycket fogade ämbetsberättelser må framhållas följande. I en inledande redogörelse lämnas uppgift å de militära förband samt övriga till försvaret hörande anstalter och institutioner, som av militieombudsmannen och av dennes ställföreträdare under det gångna året inspekterats, varjämte i samband härmed vissa sammanfattande upplysningar bruka givas angående de olika områden av rättsskipningen och förvaltningen som vid inspektionerna varit föremål för militieombudsmannens tillsyn. Sålunda brukar t. ex. anmärkas att vid inspektionen av truppförband granskats vissa angivna handlingar rörande judiciella ärenden, handlingar rörande upphandling och redovisning av materiel av olika slag ävensom marketenterirörelser, varjämte brukar meddelas att uppmärksamhet ägnats åt vården av kaserner och materiel, åt hygieniska förhållanden, utspisning och omhändertagandet av de värnpliktigas ransoneringskort samt åt socialvården. Här-efter lämnas regelmässigt vissa statistiska uppgifter, varav dock icke framgår antalet handlagda ärenden som beröra frågor som ha avseende å försvarets ekonomiska förvaltning. (Ärenden som i dessa statistiska uppgifter betecknas såsom »militieombudsmannens organisations- och förvaltnings-ärenden» avse ärenden som beröra militieombudsmansexpeditionen internt.) Ämbetsberättelsen innehåller i övrigt under tre olika avdelningar redogörelse för ärenden som av militieombudsmannen handlagts under det förflutna året. I den första avdelningen lämnas redogörelse för alla anhängiggjorda åtal och ärenden vari den felande på hemställen av militieombudsmannen ålagts bestraffning i disciplinär ordning eller tillrättavisning. I den följande avdelningen bruka upptagas vissa andra ärenden, vilka på grund av de däri föreliggande spörsmålen ansetts ha intresse utöver de enskilda fallen. Denna avdelning är ett slags prejudikatsamling, huvudsakligen avsedd att tjäna till viss upplysning och vägledning för framtiden vid handläggning av liknande ärenden, särskilt vid de militära förbanden. I den tredje avdelningen redogöres för framställningar till Kungl. Maj:t och för remissyttranden som av militieombudsmannen avgivits.

Frånsett de ärenden som tillhöra första eller tredje avdelningen i berättelsen är det givetvis endast ett fåtal av de av militieombudsmannen under det tilländalupna året handlagda ärenden som äro av sådan karaktär att de böra erhålla plats i berättelsen. Av det förhållandet, att i ämbetsberättelserna endast lämnats redogörelse för ett mindre antal ärenden som beröra försvarets ekonomiska förvaltning, kan alltså icke dragas några slutsatser angående omfattningen och betydelsen av militieombudsmannens verksamhet för utövande av tillsyn över denna förvaltning. Endast i den mån denna verksamhet givit militieombudsmannen anledning till ingripande genom åtal eller därmed jämförlig åtgärd eller genom framställning till

Kungl. Maj:t kan man räkna med att i ämbetsberättelsen återfinna redogörelse för vad militieombudsmannen åtgjort. Att ärenden avseende den ekonomiska förvaltningen allenast undantagsvis föranlett dylika åtgärder av militieombudsmannen kan med hänsyn till dessa ärendens natur knappast anses anmärkningsvärt. Material för bedömning av omfattningen av militieombudsmannens tillsyn över den ekonomiska förvaltningen finnes i de särskilda protokoll som inom militieombudsmansexpeditionen föras över företagna inspektioner och årligen äro föremål för granskning av första lagutskottet.

Inspektioner av truppförband och liknande militära organisationer ha under de senaste åren — med de avvikelser som föranletts av tidsbegränsningen och andra omständigheter och med beaktande av att inspektionerna i vissa avseenden endast kunna göras stickprovsmässigt — skett i huvudsak i enlighet med följande plan.

För inspektionen av *fastighetsförvaltningen* besöker militieombudsmannen i allmänhet åtföljd av vederbörande chef truppförbandets expeditioner samt vakt- och arrestlokaler, manskapskaserner med däri inrymda logement, tvättrum, torkrum, lektionssalar, dagrum och toaletter, furirförläggningar, sjukhus, gymnastikbyggnader, exercishus, marketenteri samt officers- och underofficersmässar, ridhus, stallar, hundgård, matinrättning, proviantmagasin, värmecentral, bad- och tvättinrättning, förräds- och magasinsbyggnader, hangarer samt verkstäder av olika slag och garage m. m. Vid dessa besök inspekteras vården och underhållet av byggnaderna, ändamålsenligheten av deras inredning och möblering samt den inre och yttre renhållningen. I anslutning härtill granskas kasernvårdsavdelningens handlingar såsom underhållsförslag, förslag till nybyggnads- och förändringsarbeten, upphandlingsärenden, avdelningens dispositionsbokföring samt redovisningen över den för fastighetsförvaltningen erforderliga materielen. Brandväsendet inom förbandet underkastas även inspektion. — I fråga om *intendenturförvaltningen* sker inspektion såväl av förplägnadstjänsten som av manskapets intendenturutrustning. Inspektion av förplägnadstjänsten sker till en början genom kontroll av de handlingar som ligga till grund för utvägningen av livsmedel för den dagliga utspisningen av manskapet samt livsmedlens redovisning. Vid någon av de måltider, som under inspektionsdagen utspisas i manskapsmatsalen, är militieombudsmannen närvarande och inspekterar därvid sättet för matens servering, servismaterielens renhållning m. m. samt avsmakar maten. Vid dessa tillfällen förhör sig militieombudsmannen hos ledamöterna i utspisningsnämnden angående deras uppfattning om förplägnaden. Besök göras i kök och diskrum samt i skafferier och övriga ekonomilokaler. Särskild uppmärksamhet ägnas åt hygieniska och sanitära förhållanden. Personalens omklädnads- och toalettrum samt matsal besökas även. Anordningar för tillvaratagande av matavfall inspekteras och avfallets redovisning granskas. Vid besök i proviantmagasinet inspekteras uppläggnings- och vården av livsmedlen samt verkställes viss kvalitetskontroll. Med manskapets beklädnad och övrig intendenturutrustning sammanhängande tjänsteverksamhet inspekteras genom besök i intendenturmaterieförråd samt, där sådana finnas, intendenturverkstäder och tvättinrättning. Den i förråd upplagda materielen granskas med hänsyn till dess uppläggning och vård samt till dess kvalitativa egenskaper. I fråga om intendenturmateriel avsedd för krigsbruk kontrolleras jämväl materielens värdeklass samt anordningarna för

dess utlämning vid mobilisering. Redovisning av intendenturmaterielen granskas även. — För granskning av *tygförvaltningen* besökas tygförråd och tygverkstäder. Beträffande i tygförråden förvarad materiel undersökes att den upplagts på ett ändamålsenligt sätt samt att den preparerats för förrådsförvaring. Vidare kontrolleras att förrådsvärden står i överensstämmelse med därom utfärdade bestämmelser eller eljest är tillfredsställande bedriven. I fråga om förråd för ammunition, sprängmedel och dylikt ägnas speciell uppmärksamhet åt förrådets belägenhet i förhållande till annan bebyggelse, bevakning m. m. samt förekomsten av säkerhetsföreskrifter för den inom förråden tjänstgörande personalen. Redovisningen av materielen granskas även. Besöken i tygverkstäderna avse att skaffa en översiktlig inblick i och uppfattning om förhållandena därstädes (den materiella utrustningen och driftsorganisationen). Därjämte inspekteras hygieniska och andra anordningar för verkstadspersonalen. — Beträffande *sjukvårdsförvaltningen* gäller att militieombudsmannen i samband med besök i sjukhuset eller annan sjukvårdslokal för byggnadsinspektion brukar genomgå de olika lokalerna för inspektion av sjukvårdsmateriel- och inventarieutrustningen i desamma, förplägnadsanordningar m. m. Inneliggande sjuka erhålla härvid tillfälle att om de så önska tala med militieombudsmannen. Åt den hygieniska standarden och ordningen inom sjukvårdslokalen ägnas särskild uppmärksamhet. I sjukvårdsmaterieförrådet upplagd materiel inspekteras och redovisningen över densamma granskas. — I fråga om *veterinärförvaltningen* kan nämnas att i samband med inspektionen av intendenturmaterieförråden även inspekteras veterinärmaterieförrådet. Hästvårdens liksom hundvårdens bedrivande inspekteras genom besök i stallar och furagemagasin samt i hundgården. Därvid granskas jämväl utfordringen ävensom redovisningen av dithörande foderartiklar. — Vidare verkställes inventering av löpande redovisning för *marketerierkassorna*, varvid varubokföringen granskas samt viss granskning även sker av prislister som gälla vid köp inom marketenteri av kafé- och butiksvoror. Kontroll utövas i fråga om den ekonomiska avkastningen av marketenterirörelsen och lägerkassans materielredovisning. — Slutligen sker hos förskottsinnnehavare inventering av några av de från förbandets kassa utlämnade *förskotten* samt verkställes granskning av *upphandlingsprotokoll* i syfte att kontrollera att upphandlingar skett i överensstämmelse med föreskrifterna i upphandlingsförordningen.

Vid inspektionerna har militieombudsmannen i allmänhet biträde av sakkunniga.

Vid de olika inspektionerna ifrågakommande erinringar meddelas, om de äro av mera oväsentligt slag, den ansvarige befattningshavaren för rättelse och anmärkas ofta icke i protokollet. Eljest framställda anmärkningar upptagas i inspektionsprotokollet och utställas sedermera i regel till förklaring av vederbörande förvaltningsmyndighet eller föranleda framställning till högre förvaltningsmyndighet om övervägande av åtgärder för botande av påtalade brister. Vid senare inspektioner vid samma truppförband brukar militieombudsmannen kontrollera att sådana åtgärder vidtagits att anledning till anmärkning icke vidare föreligger.

I fråga om personalvärden ifrågasätta revisorerna icke någon ändring av militieombudsmannens åligganden utan framhålla fastmera att veterligen icke från något håll förslag framförts om en begränsning av ämbetets principiella befogenheter härutinnan. Det bör emellertid uppmärksammas

att det i betydande omfattning föreligger ett intimt samband mellan frågor berörande personalvården och spörsmål avseende den ekonomiska förvaltningen vid vederbörande förband. Särskilt frågor som röra fastighetsförvaltningen och intendenturförvaltningen äro — som torde framgå av den ovan lämnade redogörelsen för militieombudsmannens inspektionsverksamhet — i stor utsträckning av primär betydelse för personalvården. Med hänsyn härtill torde en inskränkning av militieombudsmannens tillsyn över dessa förvaltningsområden icke kunna företagas utan att kontrollen över personalvården vid truppförbanden därigenom skulle väsentligen försvåras. En dylik begränsning bör därför under inga förhållanden avse sådana delar av förvaltningsverksamheten som äro av betydelse för behandlingen och omvårdnaden om truppen. Om det sålunda är oundgängligt att militieombudsmannen vid sina inspektionsresor till truppförbanden utövar viss uppsikt över den ekonomiska förvaltningen torde det icke vara utan visst värde att militieombudsmannen i samband härmed även uppmärksammar missförhållanden som komma för hans ögon även där de icke kunna sägas vara av betydelse för personalvården.

Härefter må upptagas frågan om inskränkning lämpligen bör ske i militieombudsmannens instruktionsmässigt föreskrivna kontroll över förvaltningsområden som icke äga samband med personalvården. Hit höra bland annat spörsmål berörande tygförvaltning, veterinärförvaltning, kassaväsende och upphandlingar ävensom vissa delar av fastighetsförvaltning och intendenturförvaltning.

För att militieombudsmannen bör i största möjliga utsträckning befrias från åliggandet enligt instruktionen att särskilt övervaka efterlevnaden av föreskrifter och bestämmelser som reglera försvarets ekonomiska förvaltningsverksamhet tala enligt revisorernas uppfattning flera skäl. Som förut nämnts uttala revisorerna att militieombudsmannens tillsyn häröver lämnat allenast ringa utbyte samt att ämbetet icke blivit det centrala kontrollorgan rörande försvarets ekonomiska förhållanden som ursprungligen åsyftats. Anledningen härtill anse revisorerna ligga i sakens egen natur; de åligganden som härutinnan anförtrots militieombudsmannen vore nämligen så omfattande och vittutseende till sin karaktär, att desamma näppeigen kunde fullgöras utan en avsevärd förstärkning av ämbetets personalorganisation, försävvitt icke de i egentlig mening rättsvårdande uppgifterna skulle i väsentlig mån skjutas åt sidan. Med hänsyn till den effektiva kontroll som numera genom olika militära och andra statliga kontrollorgans sida utövades över den ekonomiska förvaltningsverksamheten och vad därmed sammanhängde inom försvarsväsendet kunde enligt revisorernas uppfattning även ifrågasättas, huruvida numera behov föreläge av en särskild tillsyn över försvarets ekonomiska förhållanden från militieombudsmannens sida.

Omfattningen av den militära ekonomiska förvaltningen och de förhållanden under vilka denna fungerar ha under den tid av snart 35 år som förflutit sedan militieombudsmansämbetets tillskapande undergått betydande förändringar. Sålunda skedde i samband med 1936 års försvarsordning viss omläggning av de centrala försvarsförvaltningarnas organisation i syfte bland annat att underlätta materielanskaffningen och ersättningstjänsten såväl för försvaret i dess helhet som för de skilda försvarsgrenarna, varvid materielanskaffningen ansågs böra ske i nära samarbete med civila statsmyndigheter och med industrien. De förändringar i såväl militärt som

administrativt hänseende som försvaret under tiden efter 1936 undergått ha även givit anledning till ändringar i de olika försvarsgrenarnas förvaltningsorganisation. Vidare har i samband med statsförvaltningens allmänna utveckling under denna tid försvarsväsendets organisation och förvaltning undergått moderniseringar och andra förändringar för ernående av större effektivitet och bättre kontroll, vilket medfört att förvaltningen ökat i omfattning och allt större personal måst tagas i anspråk för förvaltningstjänstens bedrivande. Härtill ha även bidragit olika nyheter i fråga om organisation och beväpning m. m. på det rent militära området samt ökade krav på de värnpliktigas förläggning, förplägnad, utrustning, sjukvård och personalvård m. m. För de lokala militära förvaltningarna har utvecklingen efter år 1936 karakteriserats icke minst av en fortgående centralisering av upphandlingsväsendet, varigenom truppförbandens bestyr med upphandlingar väsentligt minskat.

Delvis med beaktande av beredskapsårens erfarenheter skedde år 1943 en genomgående omläggning av hela den centrala försvarsförvaltningen. Den tidigare förvaltningsorganisationen hade ansetts icke tillgodose önskemålet att erbjuda en nöjaktig överblick över de olika försvarsgrenarnas behov och tillgångar av olika slags materiel samt över de möjligheter som funnos att fylla behoven. Olägenheterna härutinnan hade huvudsakligen varit att hänföra till splittringen på de olika försvarsgrenarna av förvaltningsuppgifter av samma art samt bristen på samordnande organ för det krigsindustriella planeringsarbetet. Genom 1943 års omorganisation sammanfördes den kamerala förvaltningen och sjukvårdsförvaltningen inom armén med motsvarande organ i marinförvaltningen och flygförvaltningen till de för hela försvaret avsedda ämbetsverken försvarets civilförvaltning och försvarets sjukvårdsförvaltning. Vidare centraliserades fastighetsförvaltningen för alla försvarsgrenarna till ett ämbetsverk: fortifikationsförvaltningen. Ärenden rörande det krigsindustriella planeringsarbetet, anskaffning av förnödenheter i större omfattning eller i standardkvalitet samt frågor angående sambandet mellan försvarets centralförvaltningar och industrien skulle i fortsättningen handläggas av krigsmaterielverket och ledningen av försvarets fabriksverk skulle utövas av försvarets fabriksstyrelse.

Det under de senaste åren bedrivna arbetet för rationalisering inom de lokala militära förvaltningarna har i vissa avseenden inneburit ytterligare centralisering av uppgifter som tidigare helt åvilat dessa förvaltningar. Kassaväsendet är sålunda numera för hela försvarsväsendet centraliserat till försvarets civilförvaltning i vars bokföringskontor bokföringen av det från truppförbanden tre gånger i månaden insända räkenskapsmaterialet äger rum. På grundval av detta material företages inom civilförvaltningen revision, varigenom bland annat kontrolleras att utgifterna vid vederbörande truppförband överensstämmer med gällande författningar och föreskrifter samt äro behörigen verifierade. Revisionen omfattar även lokala undersökningar och inventeringar vid förbanden. — Bokföring av materieluppbörden sker vid varje förband å ett för förbandets olika avdelningar gemensamt förrådsbokföringskontor, varifrån redovisning av materielen ingår till vederbörande centrala försvarsförvaltning, där kontrollbokföring av materielen äger rum samt tillses att upphandlad eller försald materiel blivit vederbörligen redovisad samt att utgifterna stå i rätt förhållande till varans värde och till marknadsläget m. m. De centrala förvaltningarna

utöva dessutom kontroll genom den vissa befattningshavare åvilande skyldigheten att genom inspektioner, besiktning eller inventering taga kännedom om tillståndet av försvarsväsendets materiel och förråd samt huru lokalmyndigheterna utföra sina åligganden.

Det är givet att den utveckling, som den militära förvaltningsverksamheten under de båda sista årtiondena undergått, i viss mån medfört ändring i förutsättningarna för militieombudsmannens tillsyn å detta område. Härtill har bidragit såväl den starka utökning som skett av förvaltningsverksamhetens omfattning som den fortskridande förändring som på grund av teknikens utveckling ägt rum beträffande materielen. Även den starkt markerade utvecklingen inom militärförvaltningen mot ökad centralisering samt den utbyggnad som skett av inspektionsväsendet ävensom av den av militära och andra statliga organ — bland andra sakrevisionen — bedrivna kontrollverksamheten har givetvis haft återverkan på militieombudsmannens verksamhet som kontroll- och tillsynsorgan. De skärpta krav som särskilt under de senaste tio åren ställts på personalvården är jämväl en faktor som i detta sammanhang måste beaktas.

Vad beträffar militieombudsmannens tillsyn å förvaltningsverksamheten vid truppförbanden ha här angivna förhållanden i vissa avseenden medfört ökade krav på militieombudsmannens inspektionsverksamhet men i andra avseenden åter verkat i motsatt riktning. De icke minst med hänsyn till de förbättrade sociala förhållandena vidgade anspråken på olika anordningar, som befrämja de värnpliktigas välbefinnande samt innebära ett berättigat hänsynstagande till deras personliga och ekonomiska intressen, ha i fråga om personalvården påkallat skärpt uppmärksamhet från militieombudsmannens sida. Även om man på militärt håll numera i allmänhet klart inser betydelsen för utbildningsarbetet och för den militära effektiviteten av en verksam personalvård, förekommer det dock att man här — bland annat med hänsyn till för yrkesmannen till synes mera påträngande rent militära krav — icke alltid ägnar tillräcklig uppmärksamhet åt personalvården tillhörande problem. Det är alltjämt synnerligen angeläget för militieombudsmannen att icke vid truppförbandsinspektionerna försumma något för personalvården väsentligt område. Härav har uppenbarligen vid jämförelse med förhållandena vid militieombudsmansämbetets tillkomst föranletts en utökning av ämbetets arbetsuppgifter med avseende å inspektionen av olika med personalvården mer eller mindre omedelbart sammanhängande förvaltningsområden.

Ett område som under de senaste åren i större omfattning än tidigare i samband med inspektionsresorna varit föremål för tillsyn av militieombudsmannen är de militära förråden av olika slag. Med hänsyn till de mycket betydande värden som dessa representera bör detta betraktas som en för militieombudsmannen angelägen uppgift. Vid dessa inspektioner har militieombudsmannen i allmänhet biträtts av sakkunniga, som i förhållande till försvarsväsendet såtillvida intagit en oberoende och fristående ställning att de icke på något sätt varit inordnade i den ordinarie militära förvaltnings- eller kontrollapparaten. Det är givet att dessa förrådsinspektioner som i viss mån ske utifrån civila synpunkter icke kunna ersätta mera direkt fackmässiga och med helt andra resurser utrustade rent militära inventeringar och inspektioner. Även om man vid militieombudsmansämbetets tillskapande möjligen på vissa håll haft sådana förväntningar, torde väl dock med hänsyn till nuvarande förhållanden några sådana anspråk

icke rimligen kunna ställas på militieombudsmannens inspektioner. Dessa torde emellertid icke därför vara utan betydelse utan tvärt om utgöra en värdefull komplettering av de ifrån helt andra utgångspunkter arbetande militära inspektionerna. Det må även understrykas att — såsom framgår av det följande — den merkostnad som föranledes av militieombudsmannens inspektionsverksamhet beträffande förvaltningsområden som ligga vid sidan om personalvårdsfrågorna är relativt obetydlig. Även om militieombudsmannen vid sina besök hos truppförbanden ägnade mindre intresse åt vissa förvaltningsområden skulle militieombudsmannen vara i behov av sakkunnigt biträde för inspektion av förvaltningsområden som i första hand äro av betydelse för personalvården.

Även på andra förvaltningsområden än sådana som beröra personalvården eller förrådens uppläggning och vård har genom de senaste decenniernas utveckling omfattningen av militieombudsmannens inspektionsverksamhet vid truppförbanden vidgats. På grund av den ökade motoriseringen och den fortgående mekaniseringen av vapen och annan utrustning har sålunda vid de lokala enheterna inrättats verkstäder av olika slag. Dessa anläggningar bruka av militieombudsmannen inspekteras även ur andra synpunkter än de som ha avseende å omvårdnaden om personalen.

Den ökade centralisering och därmed följande avlastning från truppförbanden av olika förvaltningsuppgifter, som kännetecknar utvecklingen sedan år 1936, har å vissa förvaltningsområden minskat omfattningen av militieombudsmannens till truppförbanden förlagda inspektionsverksamhet. Så har t. ex. genom att tyngdpunkten i fråga om försvarsväsendets upphandlingar kommit att förskjutas till de centrala militära ämbetsverken en motsvarande minskning skett i fråga om militieombudsmannens befattning med dylika ärenden i samband med inspektioner vid truppförbanden. Vidare har militieombudsmannen å förvaltningsområden, beträffande vilka från de centrala militära organens sida anordnats effektiv och rationell kontroll å den lokala förvaltningsverksamheten, ansett det motiverat att med hänsyn härtill inskränka tillsynen och att endast undantagsvis vid inspektionsresorna taga befattning med hithörande frågor. I detta sammanhang kan nämnas att sådana inventeringar av vederbörande truppförbands kassarörelse, som vid militieombudsmannens inspektioner tidigare brukat företagas, av nyssnämnda skäl under de två sistförflutna åren icke förekommit. Genom att göra sig underrättad om de centrala militära och civila kontrollmyndigheternas inspektionsverksamhet vid truppförbanden har militieombudsmannen även möjlighet att där han så finner befogat härefter i viss omfattning anpassa sin egen tillsyn å förvaltningen vid förbanden.

Av den redogörelse för de riktlinjer som tillämpats i fråga om militieombudsmannens inspektionsverksamhet torde framgå att denna icke bör betraktas som en systematisk och ingående verksamhet för inspektion av militärförvaltningens alla olika grenar. Någon omläggning av verksamheten så att den fyller samma krav som från revisionssynpunkt kan ställas på ett centralt förvaltningsorgan är icke möjlig och låter icke heller förena sig med militieombudsmansinstitutionens allmänna ställning. Militieombudsmannens verksamhet på dessa områden måste därför i fråga om sin omfattning samt beträffande de vid inspektionsverksamhetens bedrivande tillämpade metoderna anpassas efter omständigheterna i olika lägen. Härav följer bland annat att militieombudsmannen, där han i visst fall äger kännedom om att å det ifrågavarande förvaltningsområdet genomgående råda goda

förhållanden, kan med inskränkning av sin tillsynsverksamhet å detta område mera ägna sig åt andra förvaltningsområden. I annat läge kan militieombudsmannen finna särskild anledning intensifiera sin tillsyn å visst förvaltningsområde. Det torde även vara naturligt att militieombudsmannens kontrollverksamhet i stor utsträckning endast kan vara stickprovsmässig. På sätt och vis får den därigenom karaktären av en kontroll över att den ordinarie kontrollapparaten fungerar på ett tillfredsställande sätt.

En sak som icke hittills av mig närmare berörts är frågan om militieombudsmannens förhållande i fråga om inspektion av de centrala militära förvaltningsorganen. Militieombudsmannen äger givetvis även öva tillsyn över dessas verksamhet och det är uppenbarligen icke principiellt riktigt att betrakta militieombudsmannens inspektionsverksamhet vid truppförbanden såsom en med de ordinarie kontrollorganen sidoordnad verksamhet. Som förut nämnts erhåller militieombudsmannen i samband med inspektioner vid truppförband och andra lokala anstalter en viss inblick i effektiviteten av den kontroll som man inom försvarsväsendets centrala organ utövar å de lokala enheternas förvaltningsverksamhet. Iakttagelser som av militieombudsmannen göras vid inspektioner vid truppförbanden föranleda även ofta hänvändelser från militieombudsmannen till vederbörande centrala myndighet med begäran om upplysningar eller påpekande av bristfälligheter av olika slag. Militieombudsmannen utövar genom att taga del av och i viss omfattning granska olika av centrala myndigheter utfärdade föreskrifter och anvisningar för de lokala myndigheterna en viss tillsyn över de centrala myndigheternas verksamhet. Militieombudsmannen upprätthåller även genom att i olika sammanhang från sistnämnda myndigheter inhämta orientering beträffande för militieombudsmannens verksamhet betydelsefulla spörsmål en viss kontakt med dessa institutioner. Att någon mera ingående inspektion av de centrala militära myndigheterna icke under senare år förekommit torde sammanhänga med det intensiva nydanings- och omorganisationsarbete som här sedan länge fortgått, vilket föranlett att dessa organ varit föremål för ständig uppmärksamhet från andra instansers sida. Det har även för militieombudsmansämbetet, särskilt under beredskapstiden, framstått som naturligt att dess inspektionsverksamhet bör i första hand avse förhållandena vid de lokala enheterna. Med hänsyn till den betydande utbyggnad av försvarsanstalterna som ägt rum under de senaste tio åren kan det icke numera beräknas att militieombudsmannen skall kunna oftare än som skett besöka de olika förbanden. Det har hittills icke varit möjligt att utan minskning av inspektionsverksamheten beträffande truppförbanden erhålla erforderligt utrymme jämväl för inspektion av de centrala förvaltningarna. Jag har emellertid givetvis min uppmärksamhet riktad på dessa problem.

Riksdagens revisorer ha framhållit att i riksstaten för innevarande budgetår anvisats 104 000 kronor till avlöningar och 11 100 kronor till omkostnader för militieombudsmannen och hans expedition medan motsvarande siffror för justitieombudsmannen och hans expedition äro respektive 94 000 och 9 100 kronor. Under budgetåret 1947—1948 hade belastningen å de för militieombudsmannens verksamhet avsedda anslagen uppgått till i runda tal 106 000 respektive 14 000 kronor samt å de för justitieombudsmannens verksamhet avsedda anslagen till i runda tal 92 000 respektive 11 000 kronor. Revisorerna uttala vidare att genom den av dem ifrågasatta koncentrationen av militieombudsmannens arbetsuppgifter till alle-

nast rätts- och personalvården inom försvaret jämväl kostnaderna för militieombudsmannens verksamhet skulle kunna i viss mån nedbringas.

Militieombudsmans- och justitieombudsmansämbetenas personalstater upptaga, förutom militieombudsmannen respektive justitieombudsmannen, en byråchef, ett kanslibitråde och en expeditionsvakt, vilka alltefter sina befattningar åtnjuta lön i samma lönegrad, samt dessutom vid militieombudsmansexpeditionen en byråintendent och vid justitieombudsmansexpeditionen en byrådirektör.

Å byråintendentsbefattningen vid militieombudsmansexpeditionen tjänstgör en före detta aktiv officer med militär förvaltningsutbildning. Behovet av en militärt skolad befattningshavare å militieombudsmansexpeditionen ligger i öppen dag. Orienteringar rörande försvarsväsendets rent militära och förvaltningsmässiga organisation samt verksamheten inom densamma, varav militieombudsmannen för sin ämbetsutövning är i behov, torde bäst åstadkommas av en militärt utbildad och i militära förhållanden insatt tjänsteman. Ävenså kräver beredningen av åtskilliga av de ärenden militieombudsmannen har att handlägga biträde av befattningshavare med sådan fackutbildning. Hit höra frågor rörande den militära tjänsterutinen, egentliga förvaltningsärenden över huvud taget, ärenden rörande de värnpliktigas inskrivning, redovisning och tjänstgöring, krigsberedskapsärenden med flera. För planläggningen i detalj av militieombudsmannens inspektioner vid truppförbanden, för medverkan på områden där inspektionerna gälla med personalvården sammanhängande förhållanden, såsom förläggning, utrustning, förplägnad och sjukvård, ävensom för bearbetningen av de iakttagelser som vid inspektionerna gjorts på nämnda områden är en militär fackman även erforderlig. Bland annat med hänsyn till vad nu anförts torde en specialtjänst sådan som byråintendentsbefattningen icke kunna utan förfång för militieombudsmannens verksamhet undvaras.

Såsom förut antytts anlitar militieombudsmannen vid sina inspektioner även biträde av särskilda sakkunniga med utbildning och erfarenhet på skilda förvaltningsområden. Arvodena till dessa sakkunniga ha under de senaste tio budgetåren sammanlagt uppgått till i medeltal 2 200 kronor per år. Efter ökning av arvodena sammanhängande med penningvärdets försämring uppgingo för budgetåret 1947—1948 arvodena till i runt tal 3 400 kronor. Resekostnads- och traktamentsersättningar till de särskilda sakkunniga ha under de senaste tio budgetåren för dem båda tillhoppa utgjort omkring 2 000 kronor per år. Under budgetåret 1947—1948 utbetalades till dem sådana ersättningar med i runt tal 2 400 kronor. Ökningen är väsentligen föranledd av ändrade grunder för beräkning av traktamentsersättning.

Av vad nu anförts framgår att utgifterna för anlitan av särskilda sakkunniga vid militieombudsmannens inspektioner på senare tid uppgått till i runt tal 5 800 kronor för budgetår. Dessa utgifter motsvara mindre än fem procent av totala belastningen, 120 000 kronor, under budgetåret 1947—1948 å anslagen för militieombudsmannens verksamhet. Det må i detta sammanhang slutligen framhållas att det förhållandet att belastningen å dessa anslag med mera än 5 800 kronor överstiger belastningen å anslagen för justitieombudsmannens verksamhet väsentligen har sin förklaring däri att medan å justitieombudsmansexpeditionen äro anställda två ordinarie befattningshavare med juridisk kompetens — byråchefen och byrådirektören — av militieombudsmansexpeditionens ordinarie befatt-

ningshavare endast byråchefen har sådan kompetens. Därav föranledes att å militieombudsmansexpeditionen måste anlitas extra personal med juridisk kompetens i betydligt större utsträckning än å justitieombudsmansexpeditionen.

Under hänvisning till vad ovan upptagits får jag såsom min mening uttala att vad revisorerna anført icke bör föranleda någon åtgärd. Stockholm i militieombudsmansexpeditionen den 28 februari 1949.

ERIK WILHELMSSON.

P. O. Hainer.
